

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSINSTITUUT

Peeter P. Mõtsküla

Vaba tarkvara: oht või võimalus?

Tarkvara õiguskaitse perspektiivid võrgustatud ühiskonnas

Bakalaureusetöö

Juhendaja: prof Heiki Pisuke

Tallinn 2006

Olen koostanud bakalaureusetöö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, olulised seisukohad, kirjandusallikad ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

.....(töö autori allkiri ja kuupäev)

Töö vastab bakalaureusetööle esitatud nõuetele

.....(juhendaja allkiri ja kuupäev)

Kaitsmisele lubatud (kuupäev)

Kaitsmiskomisjoni esimees (allkiri)

Autoriõigus: Peeter P. Mõtsküla, 2006. <peeter.motskula@mail.ee>

Käesolevat tööd võib igäüks vastavalt Creative Commons Attribution-ShareAlike 2.5 litsentsi tingimustele vabalt kopeerida, levitada ja edasi arendada, viidates minule kui autorile ning lubades nii töö originaali kui sellest tuletatud teoste levitamist samadel tingimustel.

This work is licensed under the Creative Commons Attribution-ShareAlike 2.5 License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/2.5/> or send a letter to Creative Commons, 543 Howard Street, 5th Floor, San Francisco, California, 94105, USA.

Sisukord

Sissejuhatus.....	4
1. Arvutiprogrammide õiguskaitse alused.....	7
1.1. Kolm kontseptsiooni.....	7
1.2. Tarkvara õiguskaitse Eesti Vabariigis.....	10
1.3. Autoriõiguse seaduse probleemid.....	12
2. Vaba tarkvara: sotsiaalse, tehnoloogilise ja majandusliku arengu produkt.....	19
2.1. Definitsioonid ja terminoloogia.....	19
2.2. Tehnoloogilised ja majanduslikud alused.....	23
2.2.1. Arvutiprogrammid kui funktsionaalsed teosed.....	23
2.2.2. Infokaupade ja nende tootmisprotsessi eripärad.....	25
2.2.3. Interneti plahvatuslik areng.....	28
2.3. Vaba tarkvara ideoloogia areng.....	29
Sissejuhatus teemasse.....	29
2.3.1. Akadeemiline vabadus.....	30
2.3.2. Free software.....	31
2.3.3. Open source.....	35
2.3.4. Tarkvara vabastamine.....	37
2.3.5. Loomekommunism.....	39
3. Alternatiivse regulatsiooni vajadus ja võimalused.....	42
3.1. Lahendamist vajavad küsimused.....	42
3.2. „Ülalt alla” lahendus: sui generis regulatsioon.....	45
3.3. „Alt üles” lahendus: autoriõigus ja autorite õigus.....	47
3.4. Litsentside valiku kriteeriumid.....	50
Kokkuvõte.....	53
Summary.....	56
Lisa 1. Vaba tarkvara areng: sündmused ajateljel.....	lviii
Allikad.....	lxii

Sissejuhatus

Vähem kui üheainsa inimpõlve jooksul on arvutustehnika ja internet saanud inimeste igapäevaelu lahutamatuks osaks järjest suurenevas osas kogu maailmast. Arvutustehnika ja telekommunikatsioonitehnoloogia tormiline areng on toonud kaasa olulisi muudatusi ühiskondlikes suhetes nii üksikisikute kui riikide tasandil; informatsiooni loomine, töötlemine ja edastamine mängivad järjest suuremat rolli kogu maailma majanduses ja poliitikas.

Kuigi Eestis on praktiliselt kogu õigussüsteem pärast taasiseseisvumist uuesti üles ehitatud, on veerand sajandit õiguse arengus maailma mastaabis väga lühike aeg. Et kõigi õigussüsteemide üheks olulisemaks ülesandeks on sotsiaalse stabiilsuse tagamine, ei saa ega tohigi õigus, erinevalt näiteks tehnoloogiast, üleöö muutuda. Samas peavad juristid ja ennekõike õigusteadlased end ühiskonnas toimuvate muutustega pidevalt kursis hoidma; „sajanditepikkused traditsioonid“ ei saa õigustada moraalselt vananenud seaduste kohaldamist kvalitatiivselt uutele ühiskondlikele nähtustele.

Üks niisugustest uutest nähtustest, mis on tekkinud tänu infotehnoloogilisele revolutsioonile, on *vaba kultuur* – teabemahukate väärtuste loomine ja jagamine nii teiste loojate kui lõpptarbijatega ilma otsest rahalist kompensatsiooni taotlemata.

Arvutitarkvara õiguskaitse on teema, mida Eesti õigusteadlased on võrdlemisi vähe uurinud. Ajakirjas „Juridica“ on seda põgusalt puudutatud vaid autoriõigust üldisemalt käsitlevais artiklites, muus meedias on tarkvara kui intellektuaalse omandi objekti kajastatud peaaesjalikult tarkvarapiraatluse ja selle vastase võitluse kontekstis. Siseriikliku regulatsiooni aluseks olevaid WIPO ja WTO seisukohti autoriõiguse sobivusest arvutiprogrammide loojate õiguste kaitsmiseks ei ole kriitiliselt analüüsitud ning vaba kultuuri, sh vaba tarkvaraga, seotud õigusküsimused ei ole pälvinud peaaegu mingit akadeemilist tähelepanu.

Käesolevas töös esitatav käsitus lähtub kahest, teineteisele esmapilgul vastakatena tunduvast alusest. Õiguslik analüüs on lokaalne, keskendudes ennekõike Eesti Vabariigis kehtivale õigusele ning lähtudes autoriõiguse territoriaalsest iseloomust. Majanduslik

käsitlus on seevastu globaalne, põhinedes seisukohal, et infoühiskonna ulatus on kindlaks määratud mitte niivõrd riigipiiride asukoha, kuivõrd interneti kättesaadavusega.

Globaalsete nähtuste reguleerimine lokaalsete vahenditega on probleem, millest lähtuvalt püstitab autor järgnevad hüpoteesid:

- ◆ arvutiprogrammide õiguskaitse senine praktika vastab järjest vähem infoühiskonna vajadustele, mistõttu tuleb kasutusele võtta alternatiivsed õiguskaitse mehhanismid;
- ◆ uue, *sui generis* regulatsiooni kehtestamine on võimalik vaid rahvusvahelisel tasandil, mistõttu lähitulevikus tuleb tugineda „alt üles” toimivatele mehhanismidele.

Nende väidete tõestamine ongi käesoleva töö eesmärgiks. Seejuures tuleb arvestada, et autori käsitlus ei hõlma levitamisele mittekuuluvaid, sh ainult iseenda või oma tööandja tarbeks loodud programme; et analüüs keskendub ennekõike programmide autorite varalistele õigustele; ning et mõisteid „arvutiprogrammid”, „programmid”, „tarkvara” ja „arvutitarkvara” kasutatakse töös sünonüümidena.

Kuna tarkvara ei ole ainult intellektuaalse omandi objekt, vaid ka ajas pidevalt muutuvate tehnoloogiliste ja majanduslike protsesside tulemus, tooraine ja vahend, ei ole tarkvara õiguskaitse küsimustele võimalik anda adekvaatseid vastuseid vaid juriidilise analüüsi pinnalt. Seetõttu on käesolev töö olemuselt interdistsiplinaarne ning autori kasutatav uurimismetoodika sisaldab võrdleva, loogilise ja süsteemse analüüsi meetodeid ning ajaloolist meetodit.

Esimeses peatükis uurib autor arvutiprogrammide õiguskaitse aluseid, tuues välja peamised kontseptsioonid, põhjendades isiklike õiguste ning tarkvarapatentide väljajätmist edasisest käsitlusest ning analüüsides Eestis kehtivat regulatsiooni ja selle mõningaid probleeme.

Teises peatükis käsitleb autor vaba tarkvara kui sotsiaalse, tehnoloogilise ja majandusliku arengu produkti, esitades selle erinevad definitsioonid, avades infokaupade tootmisprotsessi peamised erinevused materiaalsete kaupade tootmisest ning jälgides vaba tarkvara ideoloogia arengut paralleelselt tehnoloogilise ja majandussituatsiooni muutustega.

Kolmandas peatükis toob autor eelpool käsitletule tuginedes välja peamised probleemid senise regulatiivse praktika kohaldamisel globaliseeruvast infoühiskonnast, pakub välja kaks alternatiivset võimalust nende lahendamiseks, hinnates kriitiliselt kummagi variandi eeliseid ja puudusi ning esitab mõningad – ennekõike tarkvara arendajatele adresseeritud – juhised sobivate õiguskaitse mehhanismide valikuks.

Lähtuvalt valitud metoodikast ning tulenevalt eestikeelsete varasemate uurimuste vähesusest on peamiseks allikateks vaadeldavate aktide teksid ja seletuskirjad, mitmete vaba kultuuri eestvedajate ja teemat põhjalikult uurinud õigusteadlaste raamatud ja artiklid ning WIPO egiidi all väljatöötatud uurimused ja käsiraamatud. Samuti on kasutatud maailma suurimat vaba entsüklopeediat – kümnete tuhandete vabatahtlike autorite koostöös pidevalt edasiarenevat Vikipeediat¹ – ning teisi, reeglina [ka] internetis kättesaadavaid, materjale. Nn „konventsionaalse“ autoriõiguse pooldajate teostele on viidatud vaid üksikjuhtudel, kuna nende argumentatsioon ei erine põhiosas oluliselt WIPO ametlikest seisukohtadest.

Autor tänab oma elukaaslast, **Alice Lugnat**, kelle mõistva suhtumise ja moraalse toeta ei oleks käesolev töö saanud sellises mahus ja sisus valmida; oma juhendajat, **prof Heiki Pisukest**, kelle konstruktiivne kriitika aitas keskenduda peamisele; ning **vaba tarkvara arendajate kogukonda**, kelle loodud vahendid on võimaldanud anda tööle selle materiaalse vormi.

1 <http://www.wikipedia.org/>

1. Arvutiprogrammide õiguskaitsese alused

1.1. Kolm kontseptsiooni

Autoriõiguse ajalugu on märksa lühem kui autorluse oma. Kuigi inimesed tegelesid loominguga juba ajal, mil keegi Lascaux' elanikest oma koopa seinale esimese piisoni visandas, hakati loometegevust õiguslikult reguleerima alles siis, kui tehnoloogia areng muutis võimalikuks teoste massilise tarbimise väljaspool nende loomise kohta. Kuni trükipressi leiutamiseni 15. sajandi keskel oli raamatu koopia valmistamine praktiliselt sama kulukas kui originaali loomine, mistõttu tänapäeval piraatluseks nimetatav tegevus ei oleks end lihtsalt ära tasunud. Nn Anne Statuut, mida peetakse ka esimeseks „tõeliseks“ autoriõiguse seaduseks, võeti vastu alles 1709. aastal; erinevate riikide autorite õiguste vastastikuse tunnustamise tegi võimalikuks 1886. aastal vastu võetud Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon, mis – tõsi, mitmete täienduste ja muudatustega – kehtib tänaseni, ühendades 160 riiki.²

Infotehnoloogia on uus nähtus aga isegi autoriõigusega võrreldes. 1970. aastatel alanud vaidlused tarkvara õiguskaitsese erinevate võimaluste üle päädisid 1985. aasta märtsis WIPO ja Unesco ühise ekspertkomitee otsusega, et kirjandus- ja kunstiteoste kohaldatav autoriõigus sobib ka arvutiprogrammide kaitsmiseks.

183 riiki ühendav³ Ülemaailmne Intellektuaalse Omandi Organisatsioon (*World Intellectual Property Organisation*, WIPO) defineerib autoriõiguse kui „õigustermini, mis kirjeldab loojatele antud õigusi nende kirjandus- ja kunstiteoste“⁴. See sõnastus näitab, et tegemist ei ole iidse, „loomuliku“ õigusega; loojate õigused *antakse* neile seaduste ja rahvusvaheliste lepetega.

2 http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=15

3 <http://www.wipo.int/members/en/>

4 <http://www.wipo.int/about-ip/en/copyright.html>

Hoolimata sellest, et WIPO-sse kuulub 96 protsenti kõigist ÜRO liikmesriikidest⁵, sisustatakse mõistet „autoriõigus” erinevais riikides erinevalt. Selle põhjuseks on asjaolu, et tänapäevane autoriõigus on välja kujunenud kahest erinevast kontseptsioonist. Kontinentaal-Euroopa *droit d’auteur* (autoriõigus, *Urheberrecht*, *tekijänoikeus*, *авторское право*) lähtub teooriast, mille järgi on teos lahutamatult seotud selle loonud füüsilise isikuga, kellel on õigus nõuda enda tunnustamist autorina ja teose puutumatus tagamist ning otsustada, millal teos on valmis avaldamiseks. Anglo-ameerika *copyright* (kopeerimisõigus) aga tugineb arusaamale, et autoril tekib oma loodud teosele omandiõigusega sarnanev õigus, mida ta võib – nagu „päris” omandi puhulgi – nii tasuta kui tasu eest võõrandada ja mille alusel ta võib keelata ja lubada teistel isikutel oma teost kasutada.⁶

Droit d’auteur seab esiplaanile autori isiklikud, *copyright* aga varalised õigused. Ja kuigi varaliste õiguste kaitse põhimõtted on suuremas osas maailma riikidest tänaseks Berni konventsiooni alusel ühtlustatud, väidetakse aeg-ajalt⁷, et anglo-ameerika õigustraditsioonis isiklike õigusi ei tunnustata ega kaitsta. Käesoleva töö autor peab vajalikuks seda seisukohta täpsustada: kuigi isiklike õigusi anglo-ameerika traditsioonis üldreeglina ei tunnustata, annab *copyright* teoste autoritele piisavalt efektiivsed vahendid mitmete Euroopas isiklikeks loetavate õiguste praktiliseks teostamiseks. Nii on USA autoriõiguse seaduse tuletatud teoste definitsioon⁸ piisavalt lai selleks, et tagada Eesti autoriõiguse seadusega autorile antud õigused teose puutumatusle ja teose lisadele⁹. Samuti kaitseb USA autoriõiguse seadus visuaalsete kunstiteoste autorite õigusi autorsusele ja autori au ja väärkuse kaitsele¹⁰.

Arvutiprogrammide õiguskaitse küsimusi uurides ei tohi tähelepanuta jätta tõsiasja, et infotehnoloogia kommertsialiseerumine sai alguse Ameerika Ühendriikides ning et tänaseni on arvestatav osa maailmas igapäevaselt kasutatavast tarkvarast pärit USA-st. Sellest

5 <http://www.un.org/Overview/unmember.html>

6 *Droit d’auteur ou Copyright?* [CISAC]

7 vt Intellektuaalne omand. Töötaja autoriõigused. Tallinn : Tallinna Ülikool.

<http://www.tlu.ee/?LangID=1&CatID=2298&ArtID=4757&action=article>

8 17USC101

9 AutÕS § 12 lg 3 ja 4

10 17USC106A

tulenevalt on enamiku arvutiprogrammide kasutajalitsentsid, sh kõik käesolevas töös käsitletavat vaba tarkvara litsentsid, üles ehitatud anglo-ameerika traditsioonist lähtuvalt. Samas on tarkvara – allpool pikemalt käsitletud põhjustel – järjest kiiremini üleilmastuv nähtus; et varaliste õiguste kaitse on tagatud pea kogu maailmas, isiklike õiguste oma aga mitte, võimaldab just nimelt *copyright* arvutiprogrammide autoritel oma huvisid kõige efektiivsemalt kaitsta.

Eelkirjeldatud kontseptsioonide kõrvale tekkis 1980. aastatel Ameerikas kolmas, mille aluseks on idee, et tarkvara peaks olema vaba: igapähe peaks olema õigus kõiki tema kasutatavaid arvutiprogramme parandada, kohandada ja edasi arendada ning neid omavahel kõikvõimalikel viisidel kombineerida. USA autoriõiguse seadusega ette nähtud teose vaba kasutamise (*fair use*)¹¹ juhtumid osutusid idee realiseerimiseks liiga kitsalt piiritletuiks, samuti ei võimaldanud soovitud eesmärke saavutada oma loomingut andmine üldisse kasutusse (*public domain*), kuna üldkasutatava teose võis kes tahes „üles korjata“, oma muudatuste või täiendustega varustada ning tulemuse mittevabaks kuulutada.

Selle vältimiseks töötas Richard M. Stallman 1980. aastate keskel välja *copyleft*'i kontseptsiooni kui „üldise meetodi arvutiprogrammi või muu teose vabaks andmiseks tingimusele, et kõik selle muudetud ja täiendatud versioonid jäävad samuti vabadeks“.¹² Kontseptsiooni *copyright*'i parodeeriv nimetus viitab sellele, et vaba tarkvara autorid kasutavad neile autoriõigusega antud ainuõigusi, välistamaks oma teose või sellest tuletatud teoste langemist kellegi teise ainuõiguste objektiks, „pöörates autoriõiguse pahupidi“.

Copyleft ei nõua kõigi vabade programmide ega nende lähtetekstide üldiselt kättesaadavaks tegemist. GPL ei pane selle alusel litsentsitavate programmide kasutajaile *kohustust* ei programmi ennast¹³ ega sellest tuletatud programme¹⁴ teistega jagada; Debiani kolmest

11 17USC107

12 What is Copyleft? Boston : FSF, 2006. [FSF-COPYLEFT]

13 Frequently Asked Questions about the GNU GPL. Boston : FSF, 2001. [GPL-FAQ]

14 *ibid.*

litsentsi vabaduse testist¹⁵ kaks välistavad mistahes litsentsi vabaks litsentsiks kvalifitseerimise, kui see näeb ette kohustuse programmi levitada.

Nii võib igauks, kes kasutab vaba tarkvara mingi teenuse osutamiseks arvutivõrgu vahendusel, teha oma kasutatavais vabades programmides täiendusi ja parandusi ning – säilitamaks oma konkurentsieelist turul – neid teiste [potentsiaalsete] samalaadse teenuse osutajatega mitte jagada. Käesoleva töö autori loodud programm wLex võimaldab varustada elektroonilises Riigi Teatajas avaldatud seaduste terviktekste kasutamist hõlbustavate sisukordadega. wLex on GPL all litsentsitud vaba tarkvarana internetist koos lähtetekstidega kättesaadav; kui keegi otsustab käivitada tasulise „seaduste sisukorrastamise“ teenuse, võib ta teha wLexi täiendusi ja parandusi ning – säilitamaks oma konkurentsieelist turul – neid mitte jagada töö autori ega tasuta teenust¹⁶ pakkuva Õiguskeskusega. Kuid niipea kui ta wLexi täiustatud versiooni levitab, näeb GPL ette, et ta peab tegema programmi koopia vastuvõtjale kättesaadavaks ka selle lähtetekstid ning et ta ei tohi keelata programmi edasist muutmist ega täiustamist.¹⁷

1.2. Tarkvara õiguskaitse Eesti Vabariigis

Nagu ka mitmeid muid eluvaldkondi, reguleerib arvutiprogrammide õiguskaitset Eestis kolmetasemeline õigusaktide süsteem. Siseriiklikult on valdkond korraldatud põhiseaduse ja seadustega, Euroopa Liidu tasemel direktiividega ning rahvusvaheliselt lepingute ja konventsioonidega. Vahetult kohaldatavad on neist aktidest vaid põhiseadus, seadused ja – vastuolu korral seadusega – ka välislepingud¹⁸; direktiivid on adresseeritud liikmesriikidele, mitte aga nende kodanikele ega juriidilistele isikutele¹⁹. Kohalikul tasandil

15 Barak A. Pearlmutter, et al. Debian Free Software Guidelines (DFSG) and Software License FAQ. 2004. [Pearlmutter 2004]

16 vt <http://wlex.lc.ee/>

17 See ei välista siiski võimalust taotleda algse programmi autorilt litsentsi programmi kasutamiseks muudel kui GPL tingimustel.

18 PS § 123

19 TEU art 249

arvutiprogrammide õiguskaitset ei reguleerita; samuti ei ole Euroopa komisjon autorile teadaolevalt²⁰ andnud asjassepuutuvaid määrusi.

Peamine Eesti Vabariigis arvutiprogrammide õiguskaitset vahetult reguleeriv akt on 1992. aasta 11. novembril vastu võetud **autoriõiguse seadus** (AutÕS), mille seni värskem redaktsioon jõustus 12. jaanuaril 2006. Kuna programmide levitamise ja kasutamise tingimused määratakse kindlaks nende litsentsilepingutes, puudutavad seda valdkonda otseselt ka **võlaõigusseadus** (VÕS) ja – lepingute vormilise kehtivuse osas – **tsiviilseadustiku üldosa seadus** (TsÜS) ning juhul, kui litsentsiandja või -saaja on välisriigi resident, tuleb rakendada ka **rahvusvahelise eraõiguse seaduse** (REÕS) sätteid. Vastutus autoriõiguse rikkumise eest võib olla nii tsiviil- kui kriminaalõiguslik; esimesel juhul rakendatakse võlaõigusseadust, teisel **väärteomenetluse seadustikus** (VTMS) ja **karistusseadustikus** (KarS) sätestatud menetluskorda ning tõsisemate rikkumiste korral ka karistusseadustikus ette nähtud karistusi.

Euroopa Liidus reguleerib arvutiprogrammide õiguskaitset spetsiifiliselt vaid üks teisene õigusakt – **Nõukogu 14. mai 1991 direktiiv 91/250/EMÜ arvutiprogrammide õiguskaitse kohta** (arvutiprogrammide õiguskaitse direktiiv, EUCPD). **Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2001 direktiiv 2001/29/EÜ autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas** (autoriõiguse direktiiv, *EU Copyright Directive*, EUCD²¹) on oluline Eestis jt Euroopa Liidu liikmesriikides täna kehtiva autoriõiguse harmoniseerimise ning infoühiskonna tehnoloogiate järjest laieneva kasutuselevõttuga kaasnevate uute sotsiaalsete nähtuste arvessevõtmise aspektist üldiselt, kuid arvutiprogrammide õiguskaitset Euroopa Liidus see direktiiv ei muuda ega mõjuta²².

20 Mais 2006 tehtud päring aadressil <http://europa.eu.int/eur-lex/lex/> andis null tulemust.

21 Eestis kasutatav nimetus „infoühiskonna direktiiv“ on autori hinnangul eksitav, kuna (1) intellektuaalomandi temaatika on vaid väike osa infoühiskonna kontekstis olulistest küsimustest ning (2) ingliskeelsete allikate leidmisel on Google otsing „copyright directive“ kordades tulemuslikum kui „information society directive“.

22 EUCD art 1 lg 2

Rahvusvahelisel tasandil on arvutiprogrammide õiguskaitse seisukohalt eriti olulised 149 riiki²³ ühendava Maaailma Kaubandusorganisatsiooni (*World Trade Organisation, WTO*) hallatav 1994. aastal sõlmitud **intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping** (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights, TRIPS*), mille Eesti Vabariik ratifitseeris 1999. aastal, ning 58 osapoolega²⁴ **WIPO autoriõiguse leping** (*WIPO Copyright Treaty, WCT*), mis võeti vastu 1996. aastal, kuid mida Eesti Vabariik 2006. aasta mais veel ratifitseerinud ei ole.

Nii autoriõiguse seadus kui mainitud direktiivid ja lepingud näevad ette arvutiprogrammide kaitsmise kirjandusteostena **Berni kirjandus- ja kultuuriteoste kaitse konventsiooni** tähenduses.

1.3. Autoriõiguse seaduse probleemid

Käesolevas jaotises analüüsib autor autoriõiguse seaduse vastavust arvutiprogrammide õiguskaitse direktiivi (käesolevas jaotises edaspidi „direktiiv”) ja TRIPS-lepingu („leping”) nõuetele, seaduse sisemisi vasturääkivusi ja puudusi ning regulatsiooni reaalsele praktikale kohaldatavuse probleeme.

Arvutiprogramme on mainitud 12 paragrahvis 98-st (§-des 4, 5, 13², 18, 18¹, 24, 25, 32, 76, 80³, 86, ja 91), kuid ei seadus, direktiiv ega leping ei sisalda selle termini legaaldefiniitsiooni. Ühest küljest toob see kaasa seaduse mitmetimõistetavuse, samas aga jätab kohtunikele võimaluse tugineda mõiste igakordsel sisustamisel hetkel kehtivatele tavadele ja ekspertide hinnangutele, mis võimaldab vältida formaalselt korrektsete, kuid muutunud tehnoloogilises situatsioonis absurdsete otsuste tegemist.

AutÕS § 4 lg 3 p 3 näeb ette, et (1) arvutiprogramme kaitstakse nagu kirjandusteoseid, kusjuures (2) kaitse laieneb arvutiprogrammi mis tahes väljendusvormile. Nõue 1 tuleneb direktiivi art 1 lg-st 1 ja lepingu art 10 lg-st 1; nõue 2 direktiivi art 1 lg-st 2.

23 http://www.wto.org/english/thewto_e/whatis_e/tif_e/org6_e.htm (andmed seisuga 11.12.2005)

24 http://www.wipo.int/treaties/en/ShowResults.jsp?lang=en&treaty_id=16

AutÕS § 4 lg 4 kohaselt kaitstakse autoriõigusega ka arvutiprogrammi loomise lähtematerjali. See termin aga ei ole üheselt määratletud; kui siin on silmas peetud programmi lähteteksti, on tegemist ühega sama paragrahvi 3. lõike p 3 nimetatud väljendusvormidest. Samas on see eraldi sätestatud ka direktiivi art 1 lg-s 1.

AutÕS § 5 p 8 välistab autoriõigusliku kaitse alt arvutiprogrammi elementide, sh kasutajaliidese aluseks olevad ideed ja põhimõtted. See nõue tuleneb direktiivi art 1 lg-st 2 ning lepingu art 9 lg-st 2.

Mõnedes riikides, sh USA-s, kaitstakse neid ideid ja põhimõtteid patentidega. Mitmed uurimused²⁵ on näidanud, et tarkvarapatentide negatiivne mõju innovatsioonile ja tehnilisele progressile ületab sellest saadava kasu. Et Euroopa Liidus ei ole tarkvara praeguse seisuga patenteeritav²⁶ ning kuna see teema väärrib eraldi põhjalikumat uurimist, on autor otsustanud tarkvarapatendid käesolevas töös käsitlemata jätta.

AutÕS § 13² laiendab arvutiprogrammide autorite varalisi õigusi, lisades 13. paragrahvis loetletud õiguste kataloogile ainuõiguse arvutiprogrammi füüsiliseks kasutamiseks ja valdamiseks ärilisel eesmärgil.

„Arvutiprogrammi füüsiline kasutamine“ on seaduses defineerimata mõiste. Seletuskirjas²⁷ on väidetud, et arvutiprogrammi kasutamise eesmärk – mingi tagajärje või tulu saamine – erineb muude teoste kasutamise eesmärgist ning et arvutiprogrammide kasutamist tuleb seetõttu eraldi reguleerida. Sellele võib vastu väita, et ka raamatute kasutamise eesmärk on uute teadmiste või esteetilise naudingu saamine, seega ei ole ka see põhjendus rangelt võttes korrektne. Samas näeb direktiivi art 4 p a ette, et kui arvutiprogrammi reprodutseerimine on vajalik selle „laadimiseks, kuvamiseks, käivitamiseks, edastamiseks või salvestamiseks“, on nendeks toiminguteks vaja õiguste omaniku luba. Seepärast tuleks mõiste „arvutiprogrammi

25 vt näiteks: Jan Hoffmann. Innovationsstandort D : Die Gunst der Stunde. Frankfurt : Deutsche Bank Research, 2004. http://www.dbresearch.com/PROD/DBR_INTERNET_EN-PROD/PROD0000000000176132.pdf

26 vt http://ec.europa.eu/comm/internal_market/indprop/comp/index_en.htm

27 Kärt Nemvalts jt. Seletuskiri autoriõiguse seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde. Tallinn, 2004, lk 5. [Nemvalts 2004]

füüsiline kasutamine” käesolevas paragrahvis asendada nimetatud tegevuste loendiga või lisada seadusesse neid tegevusi hõlmav „arvutiprogrammi füüsilise kasutamise” legaaldefiniitsioon.

Eelnõu seletuskirja järgi²⁸ võimaldas selle paragrahvi autoriõiguse seadusesse lisamine muuhulgas harmoniseerida seadus direktiivi artikliga 7 selles osas, mis puudutab arvutiprogrammide valdamist ärilisel eesmärgil. Käesoleva töö autor on seisukohal, et see põhjendus ei ole korrektne, kuna mainitud artiklis sisalduv regulatsioon puudutab vaid piraatkoopiade valdamist. Pealegi ei piira nimetatud artikkel (vt lg 1) direktiivi art 4 p c kohaldamist, mistõttu arvutiprogrammi autoril ei saa olla õigust keelata programmi õiguspäraselt omandatud koopiade edasimüüki ega valdamist ärilisel eesmärgil ning AutÕS § 13² on seetõttu direktiiviga vastuolus.

AutÕS § 13 lg 1 p 2 ja § 91 ning direktiivi art 4 p c kohaselt võib pärast arvutiprogrammi koopia esmamüüki Euroopa Liidu või Euroopa Majanduspiirkonna liikmesriigis seda Euroopa Liidu ja Euroopa Majanduspiirkonna riikides edasi levitada autori nõusolekuta. Samas annab AutÕS § 13² arvutiprogrammide autoritele mitteammenduva ainuõiguse arvutiprogrammi füüsiliseks kasutamiseks (vt mainitud paragrahvi analüüsi eelpool), kuid seaduse § 24 praegune sõnastus mainib läbivalt „arvutiprogrammi õiguspärasest kasutajat”, kuid direktiivi art 5 lg 1 nimetab „arvutiprogrammi õiguspäraselt omandanud isikut”. Seega lubab Eesti seaduse sõnastus küll programmi õiguspäraselt omandatud koopiat edasi anda, kuid ei võimalda koopia vastuvõtjal seda kasutada, mis on vastuolus õiguste ammendumise põhimõttega.

AutÕS § 18 lg 2 p 4 keelab arvutiprogrammide reprodutseerimise isiklikeks vajadusteks ilma autori nõusolekuta ja autoritasu maksmiseta, välja arvatud **paragrahvides 24 ja 25** ettenähtud juhtudel. Need sätted on seaduses sisaldunud juba 1992. aastast ning on üldjoontes kooskõlas direktiivi artiklite 5 ja 6 nõuetega. Siiski tuleks **§ 24 lg-s 1** asendada sõnad „arvutiprogrammi õiguspärasel kasutajal” sõnadega „arvutiprogrammi koopia õiguspäraselt omandanud isikul”, viimaks selle ja järgneva paragrahvi sisu täpsesse vastavusse direktiivi art 5 ja 6 nõuetega.

28 Nemvalts 2004, lk 5

AutÕS § 18¹ lg 2 välistab sama paragrahvi 1. lõikes sätestatud „tehnilise reprodutseerimise õiguse“ laienemise arvutiprogrammidele. Eelnõu seletuskirjas²⁹ on selle õiguse vajalikkust autoriõiguse direktiivi art 5 lg-le 1 viidates põhjendatud järgnevalt:

[---] kuna arvutivõrgus materjalide (teoste) liikumisel tekib neist teostest võrgus liikumise käigus mitmeid vahekoopiaid, võiks ilma sellise vaba kasutamise juhuta tegelikult kõik sellised ajutised koopiad arvutivõrgus lugeda seaduserikkumiseks (rikutakse autori õigust teoste reprodutseerimisele). Sellist olukorda ei saa loomulikult pidada põhjendatuks ning seetõttu vastav erand reprodutseerimisõiguse kohta ka sätestatakse.

Arvutiprogrammide välistamine § 18¹ lg 1 sätestatud erandi alt tähendab, et interneti kaudu on Eestis lubatud edastada vaid selliseid programme, mille autorid on andnud igäihele õiguse neid levitada. Kuna kommertstarkvara litsentsitingimused reeglina seda ei luba, tähendab see sisuliselt seda, et kõik interneti kaudu hangitud kommertsprogrammid on seaduse järgi piraatkoopiad – isegi juhul, kui programmi autor on andnud konkreetsele lõppkasutajale õiguse selle kasutamiseks.

Arvutiprogrammide õiguskaitse direktiivi art 4 p a sätestab, et „kui reprodutseerimine on vajalik programmi laadimiseks, kuvamiseks, käivitamiseks, edastamiseks või salvestamiseks, on **nendeks toiminguteks** vaja õiguste omaniku luba“; AutÕS sisalduv välistus vastaks direktiivi sõnastusele „... selleks toiminguks ...“). Direktiivi mõtte avab selle preambul, mille kohaselt peavad arvutiprogrammide puhul olema autori ainuõigusel takistada tema töö loata reprodutseerimist „piiratud erandid, mis võimaldaksid kõnealuse programmi õiguslikult omandanud isikul teostada selle kasutamiseks tehniliselt vajalikku reprodutseerimist“.

Kokkuvõttes: nimetatud lõige (1) kahjustab olulisel määral tsiviilkäibe huve, välistades legaalse võimaluse kommertstarkvara turustamiseks internetis; (2) on otseses vastuolus nii sama paragrahvi 1. lõike kui autoriõiguse direktiivi art 5 eesmärgiga, mis on avatud selle paragrahvi AutÕS-ile lisanud seaduse eelnõu seletuskirjas³⁰ ja (3) on otseses vastuolus

29 Nemvalts 2004, lk 6

30 ibid.

arvutiprogrammide õiguskaitsse direktiivi sätte ja mõttega ning tuleb seetõttu kehtetuks tunnistada.

AutÕS § 49 lg 1 näeb ette autorilepingu kirjaliku vormi, kuid lubab lihtlitsentsi andmise vormistada ka kirjalikku taasesitamist võimaldavas vormis. TsÜS § 79 kohaselt tähendab kirjalikku taasesitamist võimaldavat vormi seda, et tehing peab olema tehtud püsivat kirjalikku taasesitamist võimaldaval viisil ja sisaldama tehingu teinud isikute nimesid, kuid ei pea olema omakäeliselt allkirjastatud.

Suurem osa tänapäeval pakutavast kommertstarkvarast on varustatud nn *shrink-wrap* või *click-wrap* litsentsidega, millega kasutaja loetakse nõustunuks, kui ta avab tarkvara pakendi või klõpsab programmi allalaadimis- või paigaldusprotsessi käigus nuppu „Nõustun tingimustega“ (pakkumusest tulenev tingimus). Sellise mehhanismiga varustamata lepingud loetakse nii tava kui mõnede litsentsilepingute tingimuste kohaselt jõustunuks hetkel, mil programmi koopia valdaja sooritab esimese teo, milleks ta seaduse järgi vajaks autori luba. Heaks näiteks on siinkohal GNU Üldise Avaliku Litsentsi (GPL) artikkel 5:

Sa ei pea selle Litsentsiga nõustuma, kuna sa pole seda allkirjastanud. Samas ei anna miski muu sulle õigust Programmi või sellest tuletatud teoseid muuta või levitada. Kui sa selle Litsentsiga ei nõustu, on need tegevused seadusega keelatud. Järelikult, muutes või levitades Programmi (või mistahes teost, mis on Programmist tuletatud), näitad sa oma nõustumist Litsentsiga selle tegemiseks ning ühtlasi kõigi selle tingimustega Programmi või sellest tuletatud teoste kopeerimiseks, levitamiseks või muutmiseks.³¹

Nii kommertstarkvara puhul pruugitavad lõppkasutaja litsentsilepingud kui vaba tarkvara litsentsilepingud sisaldavad tüüpiliselt vaid litsentsiandja nime ning määratlevad teise poole kui „füüsilise isiku, kes programmi vahetult kasutab või muudab või levitab, või selle isiku tööandja või sellele isikule kuuluva ettevõtte“.

31 Richard M. Stallman. GNU General Public License, Version 2. Boston : FSF, 1991. [GPL] Peeter P. Mõtsküla mitteametlik tõlge.

VÕS § 11 lg 2 järgi ei loeta lepingut sõlmituks enne, kui sellele on antud ettenähtud vorm. TsÜS § 83 lg 1 on tehingu seaduses sätestatud vormi järgimata jätmise korral tehing tühine, kui seadusest või vormi nõudmise eesmärgist ei tulene teisiti. On ilmne, et nii laialdaselt levinud tehingute massiline tühiseks tunnistamine ei saa olla kooskõlas ei AutÕS, VÕS ega TsÜS eesmärkidega, kuid siiski tasuks kaaluda kas vorminõude eemaldamist autoriõiguse seadusest või kirjalikku taasesitamist võimaldava vormi definitsiooni laiendamist tsiviilseadustiku üldosa seaduses. Prof Heiki Pisuke on I. Kulli ja A. Kalvi teostele viidates väitnud, et vastus autorilepingu vormilise kehtivuse küsimusele ei ole siiski üks-ühene ja sõltub konkreetsest kaasusest.³²

AutÕS § 76 näeb ette võimaluse autorite õiguste kollektiivseks teostamiseks arvutiprogrammide laenutamisel (mida tänapäeval autorile teadaolevalt realselt ei praktiseerita), aga ka teoste muul kasutamisel. Et tegemist on avatud kataloogiga, võib õiguste kollektiivne teostamine tulla kõne alla teoste mistahes kasutamisega seoses. Nõue tuleneb lepingu artiklist 11.

AutÕS § 80³ lg 6 näeb ette, et tehniliste kaitsemeetmete regulatsiooni arvutiprogrammidele ei kohaldata. Eelnõu seletuskirjas³³ viidatakse arvutiprogrammide pöördprojekteerimise regulatsioonile, mis sisaldub seaduse paragrahvis 25 ning tuleneb direktiivi art 5 lg-st 3 ning art-st 6.

AutÕS § 86 sätestab piraatkoopiade tegemiseks kasutatuse tõttu konfiskeeritud arvutisüsteemi edasise käitlemise korra, sh nõude eemaldada sealt õigusvastaselt paigaldatud arvutiprogramm(id). Piraatkoopia konfiskeerimise kohustus tuleneb direktiivi art 7 lg-st 2 ja piraatkoopia valmistamiseks kasutatud arvuti konfiskeerimise õigus direktiivi art 7 lg-st 3. Leping sätestab artiklites 46 ja 61 õiguse kohaldada konfiskeerimist, rõhutades seejuures proportsionaalsuse põhimõtet; seadmete konfiskeerimine tuleb lepingu art 61 järgi kõne alla juhul, kui neid on kasutatud **peamiselt** süütegude toimepanekuks.

Käesoleva töö autor leiab, et autoriõiguse seaduse praegune sõnastus ei vasta täielikult selle aluseks olevate direktiivide ja lepingute nõuetele ning on tõlgendatav viisil, mille kohaselt

³² Heiki Pisuke. Autoriõiguse alused. Tallinn, 2006, lk 64 [Pisuke 2006]

³³ Nemvalts 2004, lk 12

suur hulk interneti vahendusel tehtavaist tehingutest osutuksid õigustühiseks. Kindlasti tuleb kehtetuks tunnistada seaduse § 18¹ lg 2, mis välistab nn „tehnilise reprodutseerimise“ erandi laienemise arvutiprogrammidele, muutes seega piraatkoopiatega praktiliselt kõik internetist allalaetud arvutiprogrammide koopiad, ning muuta § 49 lg-t 1, mille praegune sõnastus ei võimalda enamikku arvutiprogrammide litsentsilepinguist sõlmituks lugeda.

2. Vaba tarkvara: sotsiaalse, tehnoloogilise ja majandusliku arengu produkt

2.1. Definitsioonid ja terminoloogia

Vaba tarkvara populaarsus on interneti levikuga kiiresti kasvanud – suur osa globaalse võrgu servereid kasutab soomlase Linus Torvalds'i juhtimisel loodud operatsioonisüsteemi Linux, Apache käitab ligi 70% maailma veebiserveritest ning Sendmail on jätkuvalt enimkasutatav elektronposti server. Üha enam jõuab vaba tarkvara ka vahetult arvutikasutajateni – veebibrauser Firefox ja kompleksne bürootarkvarapakett OpenOffice.org võimaldavad edukalt asendada Internet Exploreri ja Microsoft Office'i ning mitmed uuemad Linuxi distributsioonid, sh Lõuna-Aafrikast pärit Ubuntu Linux, trügivad järjest visamalt seni pea eranditult Microsoft Windows'i mängumaaks peetud lõppkasutaja-töölaudadele.

Mis aga on vaba tarkvara? Ühe võimaliku definitsiooni kohaselt tarkvara, mida igaüks võib vabalt kasutada, edasi arendada ning nii esialgsel kui täiustatud kujul levitada. Siinjuures on oluline vabadus, mitte hind – raha küsimine ja maksmine vaba tarkvara loomise, arendamise, levitamise ja toetamise eest on täiesti lubatud ning maailmas laialdaselt kasutatav praktika.

Free Software Foundation (FSF) määratleb vaba tarkvarana tarkvara, mille kasutajaile on tagatud neli põhivabadust:

- ◆ Vabadus programmi mistahes eesmärgil kasutada (vabadus 0).
- ◆ Vabadus uurida, kuidas programm töötab, ja seda oma vajadustele vastavaks kohandada (vabadus 1). Juurdepääs lähtetekstile on selle vabaduse teostamise eeltingimuseks.
- ◆ Vabadus programmi koopiaid levitada, et oma naabrit aidata (vabadus 2).
- ◆ Vabadus programmi parendada ning oma täiendusi avalikkusele kättesaadavaks teha, et kogu ühiskond sellest kasu saaks (vabadus 3). Juurdepääs lähtetekstile on selle vabaduse teostamise eeltingimuseks.³⁴

³⁴ The Free Software Definition. Boston : FSF, 2005. [FREE-SW]

Euroopa arvutiprogrammide õiguskaitse direktiiv³⁵ ja Eesti autoriõiguse seadus³⁶ kaitsevad neist vabadustest vaid ühte – programmi uurimise ja kohandamise vabadust – ja sedagi vaid osaliselt: kumbki ei kohusta programmi autorit lähteteksti kasutajale kättesaadavaks tegema, samuti jätavad mõlemad autorile õiguse kohandamisõigust lepinguga piirata. Arvutiprogrammide õiguskaitse direktiiv³⁷ tagab programmi koopia õiguspäraselt omandanud isikule ka programmi kasutamise vabaduse; nagu eelpool näidatud, autoriõiguse seadus seda ei tee.

Autoril, kes soovib oma loodud programmi vabaks tarkvaraks muuta, on selleks kaks võimalust. Esimene seisneb oma õigustest loobumises, andes oma loominguga üldisesse kasutusse (*public domain*). Eestis on see mõnevõrra problemaatiline – autoriõiguse seadus ei näe selleks vastavat protseduuri ette, samuti ei ole isiklikud õigused kontinentaal-Euroopa süsteemis põhimõtteliselt võõrandatavad. Teine võimalus seisneb oma programmi varustamises litsentsiga, mis on adresseeritud igäühele ning millega autor annab igale tema loodud programmi koopia valdajale õiguse teostada kõiki nelja vabadust. Nagu jaotises 1.3 näidatud, on ka selle tee valimine Eestis hetkel kehtiva seaduse järgi vormiliselt võimatu³⁸, kuid käesoleva töö autor võtab endale vabaduse jätkata teema analüüsi lähtuvalt eeldusest, et seaduse viga saab mõistlikult kõrvaldatud. Erinevaid vaba tarkvara litsentse käsitletakse lähemalt töö 3. peatükis.

Open Source Initiative (OSI) vaba tarkvara definitsioon³⁹ on detailsem, loetledes kümme tingimust, millele programm peab vastama, et seda võiks vabaks tarkvaraks lugeda. Iga tingimuse järel on sulgudes esitatud käesoleva töö autori analüüs OSI definitsiooni vastavusest FSF omale ja vajadusel täiendavad kommentaarid.

1. Vabalt levitatav: programmi koopiat peab olema võimalik vabalt ära anda või müüa (FSF vabadus 2).

35 EUCPD art 5 lg-d 3 ja 1

36 AutÕS § 24 lg-d 3 ja 1

37 EUCPD art 5 lg 1 ja art 4 p a

38 AutÕS § 49 lg 1, TsÜS §-d 78 ja 79 ning § 83 lg 1, VÕS § 11 lg 2

39 Bruce Perens. The Open Source Definition. Open Source Initiative, 1997-2006. [Perens 1997]

2. Lähtetekst: programmi lähtetekst peab olema kas programmiga kaasas või vabalt kättesaadav (FSF vabaduste 1 ja 3 eeldus).
3. Tuletatud teosed: programmi muudatuste levitamine peab olema lubatud (FSF vabadus 3).
4. Algse lähteteksti terviklus: programmi litsents võib nõuda selle muudatuste levitamist paikadena (FSF seda piirangut ei sea ega välista).
5. Isikute või rühmade diskrimineerimise keeld: litsents peab kehtima kõigile ja igäühele (FSF seda eksplitsiitselt ei nõua, kuid see tuleneb vabadustest 2 ja 3, mille definitsioonid ei piira levitamise adressaatide ringi).
6. Tegevusvaldkondade diskrimineerimise keeld: programmi ärilist kasutamist ei tohi keelata (FSF vabadus 0).
7. Litsentsi levitamine: programmi kasutusõigus peab laienema igäühele, kellele programmi koopia edasi antakse ilma täiendava litsentsilepingu sõlmimist nõudmata (analoogne punkti 5 põhjendusega).
8. Litsents ei tohi olla tootespetsiifiline: programmi ei tohi litsentsida ainult suurema programmikogumi osana (FSF seda eksplitsiitselt ei nõua, kuid see tuleneb kaudselt vabadusest 2, mille definitsioon ei sea täiendavaid tingimusi programmi levitamiseks vajaliku kompleksuse osas).
9. Litsents ei tohi piirata muud tarkvara: programmi litsents ei tohi nõuda, et mistahes muu tarkvara, millega koos seda levitatakse, peab samuti olema avatud lähtetekstiga (FSF seda ei sisalda, kuid ei ole sellega ka vastuolus).
10. Litsents peab olema tehnoloogiliselt neutraalne: keelatud on nõuda *click-wrap*, *shrink-wrap* või mistahes muude salvestusmeediumist sõltuvate litsentsiga nõustumise kinnitamise meetodite kasutamist (FSF seda ei piirangut ei nõua ega luba).

Täpsuse huvides tuleb tunnistada, et OSI materjalides ei räägita vabast tarkvarast (*free software*), vaid avatud lähtetekstiga tarkvarast (*open source software*). Nii OSI kui FSF definitsioonid kirjeldavad siiski põhimõtteliselt ühesuguste omadustega objekti; küsimus on ennekõike sõnastuses ja rõhuasetuses. Seejuures väärib eraldi märkimist, et OSI vaba tarkvara definitsiooni (*Open Source Definition*) aluseks on Debiani vaba tarkvara juhised (*Debian Free Software Guidelines*), mille autor (Bruce Perens) lahkus OSI-st vaid aasta pärast

selle asutamist, kirjutades, et „[termin] ‘avatud lähtetekst’ on vähendanud ‘vabas tarkvaras’ sisalduvate vabaduste tähtsust” ning et „Eric Raymond paistab kaotavat oma vaba tarkvara fookust”.⁴⁰

Kahe erineva, kuid praktiliselt samatähendusliku termini paralleelkasutusega seotud probleemide vältimiseks on üritatud käiku lasta erinevaid alternatiive, ühendeid ja lühendeid, sh *libre software*, *free/open source software* (F/OSS või FOSS) ja *free/libre/open source software* (FLOSS). Samas ei ole ükski neist „poliitiliselt korrektsetest” väljenditest ligilähedaseltki nii populaarne kui „vana kooli” terminid.⁴¹ Eesti keeles annab Google päringule „vaba tarkvara” üle 20 tuhande vastuse, „avatud lähtetekstiga tarkvara”, „avatud lähtekoodiga tarkvara”, „avatud tekstiga tarkvara”, „avatud koodiga tarkvara” ja „avatud tarkvara” aga kokku vähem kui tuhat.

Kuna „vaba ja avatud lähtetekstiga tarkvara” on pikk ja lohisev, isegi erialastes ringkondades mittejuurdunud võõrkeelsed lühendid ei anna edasi termini sisu ning „vaba tarkvara” on oluliselt suupärasem, kasutab käesoleva töö autor mõistet „vaba tarkvara” nii *free software* kui *open source software* hõlmava üldmõistena – välja arvatud juhtudel, kui kahe erineva termini kasutamine on vältimatult vajalik.

Ääretult oluline on aga vahet teha vaba tarkvara ja vabavara (*freeware*) vahel. Kui esimene tähistab tarkvara, mida igäüks võib vabalt kasutada, levitada ja muuta, siis teine tähistab tarkvara, mida igäüks võib tasuta kasutada, kuid mille lähtetekst ei pruugi olla saadaval ning mille muutmine ja olgu muudetud või muutmata kujul levitamine võib olla keelatud. Samalaadne erinevus on ka „omandusliku” (*proprietary*) ja „kaubandusliku” ehk „ärilise” (*commercial*) tarkvara vahel. Omanduslik tarkvara on mittevaba tarkvara, st tarkvara, mille kasutajad ei tohi seda muuta või levitada. Äriline tarkvara on tarkvara, mille tootja pakub selle kasutusõigust või sellega seotud teenuseid rahalise kompensatsiooni eest. Vaba tarkvara võib olla äriline, kuid ta ei saa olla omanduslik.

40 Bruce Perens. It’s Time to Talk about Free Software Again. E-kiri meililisti debian-devel@lists.debian.org, 17.02.1999. [Perens 1999]

41 Google otsingud: „free-software” 162 miljonit tulemust, „open-source-software” 60 miljonit tulemust, kõik ülejäänud näited (kordusteta) kokku 15,4 miljonit tulemust. Päringud sooritatud mais 2006.

Töö autor leiab, et *free software* ja *open source software* eristamine on hämmastavalt sarnane vahetegemisega *droit d'auteur* ja *copyright*'i vahel: praktilise kasutatavuse aspektist on mõlemad terminipaarid valdaval enamusel juhtudest kasutatavad sünonüümidena, kuid erinevus tuleb välja niipea, kui päevakorda tulevad mõistete aluseks olevad ideoloogilised ja teoreetilised lähtepunktid. Nii nagu *open source software* teoretikud ei pea vajalikuks rõhutada tarkvara vabaduse väärtust, ei pea *copyright*'i koolkonna juristid oluliseks lähedast ja isiklikku sidet autori ja tema loominguga vahel.

2.2. Tehnoloogilised ja majanduslikud alused

2.2.1. Arvutiprogrammid kui funktsionaalsed teosed

WIPO põhjendab autoriõiguse valikut tarkvara õiguskaitse instrumendiks ennekõike sellega, et „arvutiprogrammid on põhimõtteliselt kirjutised ning vastavalt Berni konventsiooni art 2 lg 1 ei ole kirjutiste loomise eesmärk nende kirjandusteosteks kvalifitseerimise seisukohalt oluline, kui tegemist on originaalse intellektuaalse loominguga.”⁴² Vastuväiteid, mille kohaselt kirjandusteostele Berni konventsiooniga tagatud õiguskaitse tähtaeg arvutiprogrammide jaoks liiga pikk, kuna tarkvara iganeb reeglina märksa kiiremini, pareerib WIPO järgnevalt:

*Sama väide puudutab ka mitmeid teisti kirjandus- ja kunstiteoste kategooriaid. Reaalsus on see, et kui töö on iganenud, siis seda ei kasutata ning järelikult ei rakendu ka õiguskaitse. Berni konventsioonist tulenevat tähtaega tuleb tõlgendada pelgalt nende teoste kaitse ülempiirina, mis jäävad kasutajatele tegelikult huvitavateks.*⁴³

Autori hinnangul ei arvesta WIPO argumentatsioon piisavalt asjaoluga, et erinevalt „tavalistest” kirjandusteostest on arvutiprogrammid funktsionaalsed. Nii ajaleheartikli kui romaani peamine kasutusviis seisneb selle lugemises, mille käigus kasutaja saab uut informatsiooni või esteetilise ja emotsionaalse kogemuse. Kuigi programmeerijale võib ka

42 WIPO Intellectual Property Handbook : Policy, Law and Use. Second Edition. Geneva : WIPO, 2004, p 436 [WIPO-IPH]

43 WIPO-IPH, p 437

elegantselt kirjutatud lähtekoodi lugemine informatiivne või nauditav olla, seisneb tarkvara peamine väärtus selle võimes nii kasutaja, autori kui kolmandate isikute poolt loodud lähteandmeid kasutajale soovitavaiks või vajalikeks väljundandmeteks teisendada. Arvutiprogrammide funktsionaalsusest tuleneb kaks olulist asjaolu.

Koodi on võimalik edasi arendada. Programm võib minetada oma aktuaalsuse lõpptarbijatele, kuid säilitada oma kasutusväärtuse tarkvaraarendajate jaoks. Ka iganenud programmi lähtetekst võib sisaldada komponente, mida on võimalik taaskasutada uute ja paremate programmide loomisel. Kui algne autor või tema õigusjärglane on oma programmi täiustamisest huvitatud ja võimeline seda tegema, on talle autoriõigusliku monopoli andmine täiesti kooskõlas WIPO arusaamaga autoriõiguste põhieesmärkidest, sh vajadusest motiveerida loojaid uusi teoseid looma ja levitama; tunnistada nende panuse tähtsust, andes neile mõistliku kontrolli teoste kasutamise üle ja lubades neil nendest kasu saada; [---] ning tuua seeläbi lõppkokkuvõttes kasu ühiskonnale, toetades kultuuri, teaduse ja majanduse arengut.⁴⁴ Vastuolu eesmärkidega tekib aga niipea, kui algne autor lõpetab oma programmi täiustamise: aja, raha ja ajupotentsiaali kulutamine „jalgrataste taasleiutamiseks“ tähendab paratamatult seda, et ühiskond peab millestki muust ilma jääma.

Kood võib vajada edasiarendamist. Kuigi kirjanik võib oma varasema jutustuse alusel romaani kirjutada või lubab mõnel filmikompaniil selle ekraniseerida, jääb algse teose kirjanduslik väärtus alles – isegi juhul, kui autor on vahepeal saanud informatsiooni, mis sunnib teda mõningaid oma jutustuses väljendatud seisukohti ümber vaatama. Tarkvaras võivad aga pärast selle avaldamist ilmned kriitilise tähtsusega turvaaugud jm vead, mille parandamata jätmise korral võib programmi jätkuv kasutamine tekitada kasutajatele reaalselt kahju. Kui algne autor ei ole oma programmi parandamisest huvitatud või võimeline seda tegema (näiteks võib firma, kelle loodud tarkvarapakett ei osutunud äriselt edukaks, olla selle arendamisest loobunud või pankrotistunud; kaubanduslikult eduka programmi tootja võib aga olla ise turule toonud uue, laiemate võimalustega tarkvarapaketi), jäävad selle kasutajatele ainult halvad valikud:

- ♦ jätkata teadaolevalt vigase programmi kasutamist, riskides sellest tulenevate kahjudega;

44 Intellectual Property on the Internet: A Survey of Issues. Geneva : WIPO, 2002, p 31 [WIPO-IPI]

- ◆ kirjutada või lasta kellelgi kirjutada uus sama funktsionaalsusega programm, kulutades selleks raha ja aega;
- ◆ osta esialgse programmi tootjalt uus, laiendatud versioon, makstes seejuures kinni ka osa talle tarbetute lisafunktsioonide arendamise kuludest ning kulutades enda või oma töötajate aega ümberõppele;
- ◆ parandada olemasolev programm või lasta kellelgi seda teha, minnes vastuollu kehtiva autoriõigusega.

Nende asjaoludega on võimalik selgitada ka ka seda, miks tarkvara elutsükkel on „tavaliste” teostega võrreldes ääretult lühike. Kui Šveiki (1923), Hamleti (1600–1602) ja isegi Odysseuse (800–600 eKr) seikluste kirjeldused on veel tänagi võimelised lugejaile esteetilisi ja emotsionaalseid elamusi pakkuma, siis kõigest kümne aasta eest turule toodud Microsoft Internet Explorer 3.0 ja Netscape Navigator 3.0 võivad teatavat huvi pakkuda vaid ajaloolastele.

2.2.2. Infokaupade ja nende tootmisprotsessi eripärad

Intellektuaalse loometegevuse käigus valmivate teadmustoodel ehk infokaupadel on traditsiooniliste materiaalsete kaupadega võrreldes kolm olulist erinevust: (1) infokaupad on mittekonkureerivad kaubad, (2) infokaupade tootmise piirkulu on nullilähedane ja (3) infokaupade tootmisprotsessi väljund on ühtlasi selle sisendiks.

Mittekonkureeriv kaup (*nonrival good*) on kaup, mida iga inimene võib tarbida ilma vähendamata teiste inimeste võimalusi seda tarbida. Yale'i õigusteaduse professor Yochai Benkler kirjutab oma värskest ilmunud raamatus „Võrkude rikkus : Kuidas ühiskondlik tootmine muudab turge ja vabadust”:

Õunad on konkureerivad. Kui mina söön selle õuna ära, siis sina seda süüa ei saa. Kui sa süüski tahad õuna süüa, tuleb sinu rahuldamiseks suunata täiendavaid ressursse (puud, töö) näiteks toolide valmistamiselt õunte kasvatamisele. Sinu õunasöömise ühiskondlik kulu [---] on ilmajäämine neist täiendavatest toolidest, mis sellest õunapuust oleks võinud tehtud saada. Informatsioon ei ole konkureeriv. Kui [---]

Tolstoi on „Sõja ja rahu” valmis kirjutanud, ei pea [---] ta sekunditki kulutama täiendavate „Sõja ja rahu” käsikirjade valmistamiseks [---] oma loomingu sajanda, tuhandenda või miljoninda kasutaja jaoks.⁴⁵

Infokaupade tootmise ja levitamise piirkulu on nullilähedane. Kuna autor ei pea oma teose täiendavate eksemplaride valmistamiseks tegema mitte mingeid täiendavaid pingutusi, võrdub iga järgneva tarbijani toimetatud koopia omahind selle koopia valmistamiseks ja levitamiseks tehtud kulude summaga.

Juhul, kui teose autorile on tagatud õiglase tasu, kahaneb ühe eksemplari kohta keskmiselt makstav autoritasu eksemplaride arvu kasvades pidevalt, jõudes eksemplaride lõpmatult suure arvu korral nullini. Tõsi – paber, trükkimine ja raamatute transport maksavad küll midagi, aga niipea kui keegi on raamatu viinud digitaalkujule, on täiendavaid koopiaid võimalik valmistada ja üle kogu maailma levitada praktiliselt ilma aja- ja rahakuluta. Ja kuigi arvutiprogrammide lähtetekste on tehniliselt võimalik välja trükkida, on tarkvara peamine esinemisvorm siiski digitaalne.

Nullilähedane piirkulu aga ei tähenda mingil juhul seda, et tarkvara loomiseks ja täiustamiseks ei oleks vaja üldse kulutusi teha. Kuigi tänapäevased arendusvahendid võimaldavad automatiseerida mitte ainult objekt-, vaid ka lähtekoodi genereerimist ning oluliselt vähendada inimtööjõu kasutamise vajadust programmide testimisel, ei ole tarkvara täisautomaatne arendamine siiski võimalik. Arvutiprogrammidesse on nii täna kui ka edaspidi vaja investeerida miljoneid inimtunde.

Informatsiooni tootmisprotsessi väljund on ühtlasi selle sisendiks. Käesoleva töö kirjutamisel on autor kasutanud kümnete teiste autorite varasemaid töid. Äärmusliku autoriõiguse regulatsiooni korral, kus teoste vaba kasutuse võimalused absoluutselt puuduvad, tulnuks iga tsitaadi eest maksta. See aga tekitanuks käesoleva töö autorile ajalise piirangu kõrval ka rahalise ning vähendanuks paratamatult autori võimalusi tugineda maailmas juba olemasolevale teadmusele ning töö potentsiaalset väärtust tulevaste uurijate jaoks. Benkler selgitab:

45 Yochai Benkler. *The Wealth of Networks : How Social Production Transforms Markets and Freedom.* New Haven and London : Yale University Press, 2006, p 36. [Benkler 2006]

Võttes vastu seaduse, mis reguleerib informatsiooni tootmist liiga rangelt, lubades huvitatud isikuil kehtestada liiga kõrgeid hindu tänastele innovaatoritele, ei oleks meil mitte ainult liiga vähe info tarbimist täna, vaid ka liiga vähe info tootmist homseks.⁴⁶

Tänane autoriõiguse kohaldamise praktika arvestab töö autori hinnangul realselt vaid ühega infokaupade eelkirjeldatud omadustest: tootmise piirkulu nullilähedusega. Autoriõiguse seadustega antakse kirjastajale monopoolne õigus raamatu tiražeerimiseks; konkurentsi puudumine võimaldab tal müüa selle monopoli kehtivusajal raamatu eksemplare piirkulust kallima hinnaga ning teenida lisaks tootmis- ja levitamiskuludele tagasi ka autorile makstud tasu. Monopoli puudumisel võiksid turule siseneda „piraatkirjastajad“, kes ostaksid ühe raamatu, valmistaksid sellest hulga koopiaid (ilma autorile ega algsele kirjastajale täiendavat tasu maksmata) ja paiskaksid need odavalt turule, vähendades nii algse kirjastaja võimalusi oma investeering tagasi saada.

Samas jätab konventsionaalne lähenemine autoriõigusele pea täiesti tähelepanuta asjaolu, et infokaupade tootmisprotsessi väljund on ühtlasi selle sisendiks, takistades lisaks piraatidele ka teiste loojate pääsu infokaupade turule. Kuna tuletatud teoste (raamatu puhul nt tõlked ja filmistsenaariumid) loomine on takistatud, saavad turule tulla vaid need autorid, kes loovad täiesti uusi teoseid või maksavad algse teose autoriõiguste omanikule selle eest tasu.

Viimatimainitud probleem muutub eriti teravaks funktsionaalsete infokaupade, sh arvutiprogrammide puhul, mille edasiarendamine võib – nagu eelpool näidatud – olla mitte ainult võimalik, vaid vajalik. Seega on võimalik väita, et autoriõiguse kasutamine tuletatud teoste loomise takistamiseks vähendab ühiskonna kasutuses olevate (funktsionaalsete) infokaupade summaarset kasutusväärtust, olles seega vastuolus ka WIPO enda poolt peamiseks loetava eesmärgiga: tuua ühiskonnale kasu.

2.2.3. Interneti plahvatuslik areng

Infokaupade eelkirjeldatud omadustest tuleneb infomajanduse oluline eripära: kuna informatsiooni tootmisprotsessi sisendiks on sellesama protsessi käigus toodetav

⁴⁶ Benkler 2006, p 38.

mittekonkureeriv kaup, on tootmismahu kasv teoreetiliselt piiratud vaid kättesaadavate tootmisvahendite, st loomingulist mõtlemist võimaldavate inimajude, arvuga.

Infokaupade tootmisprotsessi efektiivsus sõltub oluliselt sellest, kui kiiresti on protsessi kaasatud ajude vahel võimalik informatsiooni vahetada. Enne globaalsete arvutivõrkude loomist tulenes sellest paratamatult tõsiasi, et suurte ja keerukate projektide elluviimiseks oli vaja ajud üksteisele füüsiliselt lähedale toimetada; seetõttu leidsid tehnoloogia arengu seisukohalt olulised sündmused aset ennekõike ülikoolides ja suurfirmades.

Tänapäevase interneti varane eelkäija, ARPANET, loodi 1969. aastal, kuid võrk ühendas vaid üksikuid USA ülikoole ning uurimisasutusi. Esimene kommertsalusel tegutsev internetiteenuse pakkuja, world.std.com, alustas tegevust alles kaksikümmend aastat hiljem ning seitsaadik on interneti kasv olnud ülikiire. 1991. aastal töötas Tim Berners-Lee välja esimese hüpertekstipõhise võrgurakenduse ning veel kolm aastat hiljem tõi Netscape turule esimese tasuta kättesaadava graafilise veebilehitseja.

Tänaseks on internet jõudnud peaaegu igasse maailma nurka ning pakutavate ühenduste kiirus kasvab samas taktis teenuse hinna kukumisega. See aga tähendab muuhulgas, et elektronkujul infokaupade levitamiskulu on muutunud sama hästi kui olematuks.

Interneti kui odava ja kiire sidevahendi üha laienev kättesaadavus võimaldab luua ülisuuri panustavate kaasautorite kogukondi. Näiteks 2005. aasta detsembris oli vabatahtlikke, kes tegid kuu jooksul Vikipeediasse vähemalt viis parandust või täiendust, ühtekokku 27 tuhat; neist 4 000 tegid selles ajavahemikus entsüklopeediasse igaüks üle saja muudatuse⁴⁷ (vrd: Hoovers'i andmetel oli Microsofti palgal 2005. aastal 61 tuhat töötajat⁴⁸).

John Mark Walker jõuab oma artiklis „Vaba tarkvara kogukonda pole olemas” järelduseni, et internet on viinud tarkvara hinnad vabalangemisse, loonud kollektiivset arendustegevust soodustava keskkonna, ning andnud selle koostöö tegelikuks toimimiseks vajaliku

47 <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia#Authors>

48 http://www.hoovers.com/microsoft/--ID_14120--/free-co-factsheet.xhtml

infrastruktuuri. Seega ei ole vaba tarkvara ei religioon ega ideoloogia, vaid majanduslik paratamatus.⁴⁹

2.3. Vaba tarkvara ideoloogia areng

Sissejuhatus teemasse

Mõistmaks vaba tarkvara olemust, ei piisa ainult selle õigusliku realiseerimise vahendite ega majanduslike ja tehnoloogiliste tekkepõhjuste tundmaõppimisest. Vaba tarkvara on ka sotsiaalne nähtus, mille tekkimises ja arengus on tähtis roll olnud ka selle eestvedajate ideoloogilistel positsioonidel. Enamus ideoloogiatest aga ei teki tühjalt kohalt, vaid on mõjutatud reaalses maailmas aset leidvatest sündmustest.

Käesoleva töö autor jaotab vaba tarkvara kujunemisloo tinglikult viieks – akadeemilise vabaduse, *free software*, *open source*, tarkvara vabastamise ja loomekommunismi – perioodiks. Jaotus on tinglik ennekõike seetõttu, et kuigi vaadeldavate perioodide algused järgnevad üksteisele ning igale järjekordsele perioodile iseloomulik mõtteviis on vaadeldav varasemate teooriate ja kontseptsioonide edasiarendusena, ei ole uue ideoloogia väljakujunemine kaasa toonud eelmis(t)e täielikku kadumist.

2.3.1. Akadeemiline vabadus

Vaba tarkvara varaseim kontseptsioon kujunes välja Ameerika Ühendriikide tehnoloogiaülikoolides, millest olulisimad olid Kalifornia Ülikooli Berkeley *campus* ehk lihtsalt Berkeley ning Massachusettsi Tehnoloogiainstituut (MIT). Nende väljakujunemises mängisid olulist rolli nii tehnoloogilised, sotsiaalsed kui majanduslikud mõjurid.

Tehnoloogiliselt oli vaba tarkvara tekkeloos murrangulise tähtsusega Unixi loomine 1969. aastal. AT&T Bell Labs'i programmeerijate Dennis Ritchie ja Ken Thompson'i kirjutatud uudse operatsioonisüsteemi arhitektuur oli piisavalt paindlik ja modulaarne, võimaldamaks

49 John Mark Walker. There Is No Open Source Community. ONLamp.com, 12.01.2006, p 4. [Walker 2006]

selle paralleelset täiustamist hulga erinevate arendajate poolt, kusjuures keskne projektijuhtimine ei olnud enam tulemusliku arendustöö vältimatuks eelduseks.

Sotsiaalsest aspektist ei tohi tähelepanuta jätta asjaolu, et akadeemilistes ringkondades oli normiks nii oma teadustöö tulemuste publitseerimine kui teiste avaldatud tööde edasiarendamine. See traditsioon tõi kaasa ka ülikoolides toimuva tarkvaraarendustegevuse tulemuste jagamise teiste arendajatega.

Majanduslikult oluline oli tõik, et AT&T ei tohtinud esialgu Unixit kommertsalusel turustada, kuna kohus oli seoses firma poolt enne 1949. aastat praktiseeritud konkurentsi kahjustavate tegevustega lubanud ettevõttel kaubanduslikult toota, turustada ja teenindada vaid telefoni- ja telegraafiseadmeid. Seetõttu said ülikoolid Unixit „õppe- ja arenduseesmärkidel“ ligi viisteist aastat tasuta kasutada ja täiustada. 1984. aastal aga sai AT&T õiguse infotehnoloogiaturule siseneda ning hakkas kiiresti tõstma Unixi litsentside hindu ja piirama lähtetekstide kättesaadavust. Ülikoolidele see mõistagi ei sobinud ning Berkeley teadlased ja tudengid töötasid DARPA grandiraha kasutades 1991. aastaks välja Unixiga ühilduva, kuid AT&T autoriõiguste alla mittekuuluva operatsioonisüsteemi BSD Net/2, mille levitamist ja kasutamist reguleeris BSD litsents.

1992. aastal esitas AT&T Kalifornia Ülikooli Regentide vastu hagi, süüdistades neid oma autoriõiguse rikkumises, ning taotles hagi tagamiseks Net/2 levitamise keelu rakendamist, mida kohus ka kohaldas. Ülikool reageeris omapoolse vastuhagiga, süüdistades AT&T-d BSD litsentsi rikkumises. Kaks aastat hiljem allkirjastasid vaidlevad pooled kohtuvälise kokkuleppe, mille detailid jäid saladuseks kuni 2004. aasta novembrini, mil see Kalifornia osariigi avalike dokumentide seadusele tuginedes Berkeleyst välja nõuti ning Groklaw' veebilehel avaldati⁵⁰. Kokkuleppe põhiumaks oli mõlemapoolne loobumine oma nõuetest teise poole vastu, mis sisuliselt andis Berkeleyle vabad käed jätkamiseks BSD arendamist ja levitamist vaba tarkvarana.

BSD litsents seadis selle alusel levitatava tarkvara kasutajale kaks peamist kohustust – tunnustada programmi autorit ning mitte kaevata teda kohtusse, kui programmis peaksid ilmneva mistahes vead. Sisuliselt võtab see kokku akadeemilise vabaduse põhiideoloogia:

50 vt <http://www.groklaw.net/article.php?story=20041126130302760>

„Kasutage mu teost, nagu oskate, aga kui see teie käes katki läheb, püüdke ise hakkama saada. Mina ei taha teilt midagi peale tunnustuse, nii et ärge mind kohtusse kutsuge.”

Juba BSD ajaloos avaldub aga suurte äriettevõtete vastuoluline roll vaba tarkvara väljakujunemises. Kui AT&T ei oleks konkurentsiametile „hambusse jäänud”, poleks kohus Unixi ärilisele turustamisele piiranguid seadnud ega ülikoolid seda tasuta kasutada saanud, ning kui AT&T oleks pärast kaubanduspiirangute langemist jätnud ülikoolidele vabad käed oma loomingu edasiarendamiseks ja täiustuste levitamiseks kasvõi akadeemilistes ringkondades, poleks Berkeley ilmselt hakanud vaba alternatiivi „jõuga” välja töötama.

2.3.2. Free software

Selle perioodi ideoloogia põhituum on võitlus vaba tarkvara vabaduse säilitamise eest ning tuntuimad kandjad Richard M. Stallman ja Linus Torvalds. Nagu „akadeemikutegi” puhul, oli Stallmani tegevuse väliseks ajendiks äriettevõtete soov käsitleda tarkvara enda omandina, ent erinevalt Berkeley’st, kelle algseks sooviks oli võimalus kasutada kellegi teise loomingu, keskendus Stallmani võitlus õigusele jätkata tema enda [osalusel] loodud tarkvara täiustamist. Perioodi suurimateks saavutusteks võib pidada *copyleft*’i põhimõtte ja tänaseks vaieldamatult levinuima vaba tarkvara litsentsi – GNU Üldise Avaliku Litsentsi (GPL) – ning selle alusel levitatava vaba operatsioonisüsteemi Linux loomist.

1979. aastal leidis Massachusettsi Tehnoloogiainstituudi (MIT) tehisintellekti labori töötaja Russell Nofsker, et nende Lispi masinate projektil on arvestatav äriline potentsiaal, ning tuli välja ettepanekuga tehnoloogia kommertsialiseerida. Tehisintellekti labori häkkeritest koosnevas meeskonnas tekkisid strateegia valiku osas tõsised lahkarvamused, mis viisid lõpuks kahe *spin-off* ettevõtte asutamiseni. Enamus labori töötajaist liitus Nofskeri juhitud Symbolics’iga, väiksem rühm läks Richard Greenblatt’i loodud firmasse Lisp Machines, Inc. (LMI) ning kaks häkkerit, sealhulgas Richard M. Stallman (tuntud ka kui RMS) jäid MIT-i. Kummagi ettevõtte programmeerijad tegid MIT-ilt saadud litsentsi alusel kasutatavasse programmeerimiskeelde Lisp mitmeid täiendusi, mida MIT (ja läbi MIT-i ka konkureeriv litsentsisaaja) kasutada said. 1981. aastal aga leidis Symbolicsi juhtkond, et vajab tarkvara üle suuremat kontrolli ning loobus oma täienduste tagasilitsentsimisest. Kahe aasta jooksul

üritas Stallman MIT-i egiidi all tegutsedes üksipäini oma endiste kolleegide uusi töötulemusi dubleerida.

27. septembril 1983 algatas Symbolicsi „erastamistingut“ oma ideaalidega vastuolus olevaks pidanud Stallman projekti, mille eesmärk oli luua täiesti vaba Unixiga ühilduv operatsioonisüsteem GNU. Tegemist oli rekursiivse akronüümiga, mis tähendas „GNU's Not Unix“ (GNU ei ole Unix). Järgmise aasta jaanuaris lahkus Stallman MIT-ist, et instituut ei saaks sekkuda GNU levitamisesse vaba tarkvarana, selgitades seda sammu järgnevalt:

Kui ma oleksin jäänud MIT-i palgalehele, oleks instituut võinud mu töö enda omandiks kuulutada ning nõuda nende oma levitustingimuste kasutamist või isegi muuta mu töö suletud omanduslikuks tarkvarapaketiks. Mul ei olnud kavas teha palju tööd selleks, et näha, kuidas selle tulemus muutub võimetuks täitma oma kavandatud eesmärki: uue tarkvara-jagamise kogukonna loomist.⁵¹

1985. aasta oktoobris asutas Stallman Vaba Tarkvara Sihtasutuse (Free Software Foundation, FSF), toetamaks vaba tarkvara liikumist ja GNU projekti. Esialgu kasutas FSF oma vahendeid peamiselt selleks, et palgata programmeerijaid vaba tarkvara kirjutama; alates 1990. aastate keskpaigast on sihtasutuse tegevus keskendunud GNU litsentside haldamisele, arendamisele ja jõustamisele.

1989. aastal kirjutas Richard Stallman GNU Üldise Avaliku Litsentsi (*General Public License*, GPL) esimese versiooni. GPL peaeesmärk oli tagada, et GNU projekti raames loodud ja loodav vaba tarkvara jääks alati vabaks; litsents andis kõigile arvutiprogrammi saajatele õiguse seda käivitada, kopeerida, muuta ja levitada ning keelas täiendavate kitsenduste seadmise levitatavate (nii muutmata kui muudetud) koopiade kasutamisele – idee, mida tuntakse ka nimetuse *copyleft* all. 1991. aastal välja töötatud GPL versioon 2 (GPLv2) on tänaseni üks enimkasutatavaid vaba tarkvara litsentse kogu maailmas.

1990. aastaks oli GNU projekti raames välja töötatud suurem osa tüüpilise Unix-süsteemi komponentidest, kuid süsteemi tuum ehk kernel, GNU Hurd, oli alles toores. 1991. aastal

51 Richard M. Stallman. The GNU Operating System and the Free Software Movement. In Open Sources : Voices from the Open Source Revolution. O'Reilly, 1999. [Stallman 1999]

kirjutas Linus Torvalds Unixiga ühilduva Linuxi tuuma ning pani selle järgmisel aastal GNU GPL alla. Seejuures väärub märkimist, et Amsterdamis asuva Vrije Universiteit'i arvutiteaduste professor Andrew S. Tanenbaum oli vahepeal loonud omaenda Unixi versiooni, mis oli vaba AT&T koodist ja piiranguist, nii et ta saaks selle alusel õpetada.⁵² Kolm aastat kestnud ühemeheprojekti käigus valminud operatsioonisüsteemi Minix täielik lähtetekst trükiti ära Tanenbaumi 1987. aastal ilmunud raamatu „Operatsioonisüsteemid: disain ja teostus” lisas. Et raamatu kirjastaja, Prentice Hall, keeldus avaldamast materjali, mida igauks võis piiranguteta kopeerida, nägi Minixi litsents ette raamatu ostmist. Kuigi raamat oli „päris” Unixi litsentsitasust kordades odavam, välistas selline litsents siiski Minixi võimaluse kujuneda vaba tarkvarana levitatava operatsioonisüsteemi baasiks.

Torvaldsi eesmärk oli luua vaba operatsioonisüsteem, mis oleks interneti kaudu kergesti kättesaadav ning mis ei oleks kellelegi liiga kallis. Linuxi esialgne litsents nägi ette, et kõik (ka tuletatud tööde) lähtetekstid pidid alati kättesaadavad olema, ning keelas Linuxi eest raha võtmise. „Ma mitte ainult ei üritanud ise sellega raha teha, vaid ka keelasin kõigil teistel seda teha,”⁵³ ütles Torvalds 1997. aastal. „Ma vahetasin litsentsi GPL vastu umbes poole aasta pärast: selgus, et mu esialgne litsents oli nii piirav, et see keelas ka mõned täiesti õigustatud kasutusviisid (kettakopeerimisteenused jne - see kõik juhtus enne, kui CD-ROM-id muutusid tõeliselt populaarseks). [---] Linuxi GPL-imine oli kindlasti parim asi, mida ma eales teinud olen.”⁵⁴

1992. aastal valmis Linuxi kerneli ja GNU rakenduste ühendamisel Unixiga ühilduv terviklik vaba operatsioonisüsteem GNU/Linux, mida hoolimata Stallmani järjekindlalt esitatavaist argumentidest (operatsioonisüsteem ei koosne ainult kernelist ning GNU mainimatajätmise on selle ülejäänud põhikomponentide loojatele solvav) reeglina lihtsalt Linuxiks kutsutakse.⁵⁵ Hurd'i arendamine, mis seoses Linuxi kerneli kasutuselevõtu ning arendajate vaheliste

52 Andrew S. Tanenbaum. Some Notes on the "Who wrote Linux" Kerfuffle, Release 1.5. 2004.

[Tanenbaum 2004]

53 Hiroo Yamagata. The Pragmatist of Free Software : Linus Torvalds Interview. Hotwired Japan, 9, 1997. [Torvalds 1997]

54 ibid.

55 GNU/Linux nimevaidlusest annab hea ülevaate Vikipeedia:

http://en.wikipedia.org/wiki/GNU/Linux_naming_controversy

isiklike vastuoludega vahepeal peaaegu täielikult seiskus, on taas edasi liikuma hakanud, kuid 2005. aasta seisuga ei ole tootmisküpse tuuma valmimistähtaega veel võimalik ennustada.

Vaba tarkvara liikumise algataja ja FSF asutaja Richard M. Stallman toob oma 1992. aasta essees „ Miks tarkvara peaks olema vaba” välja järgmised omandusliku tarkvara nõrkusi avavad argumendid:

- ◆ *programmi kasutab vähem inimesi;*
- ◆ *ükski programmi kasutaja ei saa seda kohandada ega parandada;*
- ◆ *teised arendajad ei saa programmist õppida ega selle alusel uusi teoseid luua.*⁵⁶

Neile teesidele toetudes väidab Stallman, et ühiskonna kui terviku majanduslikke huve silmas pidades peaks tarkvara kasutamise, levitamise ja edasiarendamise õigus kuuluma igäühele. Suletud ehk omandusliku tarkvara (*proprietary software*) tootjad aga vastavad umbes nii: „Ma tahan rikkaks saada (tavaliselt kasutatakse küll ebatäpset väljendit ‘ära elada’), ja kui te ei luba mul programmeerimisega rikkaks saada, siis ma ei programmeeri. Kõik teised on samasugused nagu mina, nii et mitte keegi ei kirjutaks siis ühtegi programmi. Ja siis pole teil kellelgi mingeid programme!”⁵⁷ Stallman demonstreerib, et tegemist on demagoogilise argumendiga (väljapakutavad alternatiivid on omanduslik tarkvara ja tarkvara puudumine, kolmandaid võimalusi ei tunnistata), ning toob näiteid sellest, kuidas vaba tarkvara arendatakse nii hobi korras kui konkreetse kliendi tellimuse täitmiseks.

Kuigi Stallman ise seab oma ideoloogia keskmesse vabaduse ideaali – vt kasvõi GPL preambulis sisalduv kuulus lause „Kui me räägime vabast tarkvarast, peame silmas vabadust, mitte hinda”, ilmneb ülaltoodud argumente sisuliselt analüüsides, et ta on veel enne interneti ja veebi massidesse jõudmist mõistnud infokaupade ja nende tootmise olulisi eripärasid ning „kaubandusliku” autoriõiguse regulatsiooni võimetust piisavalt kaitsta ühiskonna kui terviku huve ning soodustada tehnilist ja kultuurilist progressi.

56 Richard M. Stallman. Why software should be free. In Free Software, Free Society : Selected Essays of Richard M. Stallman. Boston : FSF (GNU Press), 2002, p 122. [Stallman 2002]

57 Stallman 2002, lk 120.

2.3.3. *Open source*

Selle perioodi ideoloogiline põhieesmärk on avada vabale tarkvarale uks äriettevõtetesse ning peamine eesmärgi saavutamise vahend „poliitiliselt korrektsema“ retoorika kõrval „pehmem“ ehk „nõrgem“ *copyleft*, mis kajastub Mozilla avalikus litsentsis (MPL): minu loodud kood ja selle mistahes muudatused peavad vabaks jääma; kui te sellega teisi programme liidate, on nende litsentsitingimused teie oma otsustada.

Netscape'i osakaal veebibrauserite turul tõusis raketina ning jõudis 1996. aasta kevadeks 90 protsendi piirimaile. IT-tööstuse analüütikud hakkasid järjest tõsisemalt rääkima uue – ühendatud arvutamise – ajastu koidikust: mistahes arvutil ühtviisi kasutatavad võrgurakendused pidid lõppkasutajatele andma sõltumatuse nende pruugitavast operatsioonisüsteemist.

Loomulikult ei jäänud see kahe silma vahele ka Microsoftil, kelle osakaal lõppkasutaja-operatsioonisüsteemide turul oli samuti 90% suurusjärgus. Pärast mitmeid ebaõnnestunud katseid jõuda NCC-ga kokkuleppele Netscape'i ülevõtmiseks ostis Microsoft Spyglass'ilt nende Mosaici lähteteksti litsentsi ning hakkas seda Internet Explorer'i (MSIE) nime all edasi arendama ja koos Windowsiga levitama. Oma operatsioonisüsteemi-monopoli säilitamisest huvitatud Microsoft finantseeris oma brauseri arendust muudest tooteliinidest saadud tulu arvelt ning 1997. aastal turule toodud MSIE 4.0 hakkas Netscape'i brauseriturult jõuliselt välja suruma.

Kuna NCC oli Microsofti „massirünnaku“ ees jõuetu, otsustas ta 1998. aasta jaanuaris oma brauseri 4. versiooni lähteteksti Netscape'i Avaliku Litsentsiga (*Netscape Public License, NPL*) avaldada lootuses, et see kujuneb populaarseks vaba tarkvara projektiks, ning jätkas ise suletud tööd versiooni 4.5 kallal. Netscape Communicatori arhitektuur ei olnud aga paljude sõltumatult tegutsevate programmeerijate poolt ühiselt arendamiseks piisavalt modulaarne ning Mozilla Organization keskendus Gecko edasiarendamisele, millest tänaseks on saanud kiiresti kasvava turuosaga vaba veebibrauser Mozilla Firefox.

NCC jaanuarikuise otsuse valguses jõudis Eric S. Raymond seisukohale, et on aeg teha järgmine otsustav samm – saavutada vaba tarkvara aktsepteerimine peavoolu ärimaailmas, ning leidis, et selleks tuleb „vaba tarkvara” asemel kasutusele võtta mingi muu termin.

Probleem selle [terminiga] on kaheosaline. Esiteks tekitab see segadust; mõiste „vaba” on väga segane (FSF-i propagandistid maadlevad sellega pidevalt). Kas „vaba” tähendab „ilma rahata saadaval?” või tähendab see „kelle tahes poolt vabalt muudetav?” või midagi muud?

Teiseks teeb see termin hulga ärimehi närviliseks. Kuigi mul isiklikult pole selle vastu kõige vähematki, on meil nüüd pragmaatiline huvi nende inimeste „uskupööramiseks”, mitte nende ärritamiseks. On tekkinud reaalne võimalus saavutada tõsiseid võite peavoolu ärimaailmas ilma loobumata oma ideaalidest ja pühendumusest tehnilisele täiuslikkusele – niisiis on saabunud aeg ümber positsioneeruda. Me vajame uut ja paremat silti.⁵⁸

1998. aasta 5. veebruaril Palo Altos peetud strateegianõupidamisel leidsid Raymond, Bruce Perens ja teised Silicon Valley vaba tarkvara huvilised, et äriühingudele vastuvõetav termin on „avatud lähtetekstiga tarkvara” (*open source software*), ning Raymond ja Perens asutasid mittetulundusühingu Open Source Initiative (OSI), mis on tänaseni FSF-i kõrval teine oluline vaba tarkvara propageerija.

Richard M. Stallman, Vaba Tarkvara Sihtasutuse (FSF) asutaja ja termini „vaba tarkvara” looja, on avatud lähtetekstiga tarkvara liikumise motiive korduvalt kritiseerinud. Tema sõnusti juhib OSI pragmaatiline fookus kasutajaid eemale kesksetest moraaliküsimustest ja vaba tarkvara pakutavaist vabadustest, raskendades tõeliselt vaba tarkvara eristamist poolvabast ja täiesti mittevabast tarkvarast.⁵⁹ Samas tõdeb Stallman, et hoolimata lahkarvamustest alusprintsipi osas on FSF ja OSI praktilistes küsimustes enam-vähem ühesugustel seisukohtadel, mistõttu nad saavad teha ja teevad koostööd mitmete konkreetsete projektide osas.

58 Eric S. Raymond. Goodbye, „free software”; hello, „open source”. 08.02.1998. [Raymond 1998]

59 allikas: http://en.wikipedia.org/wiki/Open_source_movement

2.3.4. Tarkvara vabastamine

1990. aastate lõpuks oli vaba tarkvara jõudnud end majandustegevuse arengut soodustava äri- ja arendusmudelina piisavalt tõestada ning käivitus varasematele vastupidine protsess – seni suletud lähtetekstiga arendatud äritarkvara jm intellektuaalomandi „vabastamine“. Selle protsessi „esimesteks pääsukesteks“ on olnud Sun Microsystems ja IBM.

1999. aasta augustis ostis 1982. aastal asutatud Sun Microsystems Saksa tarkvarafirma StarDivision, kes oli aastaid arendanud Microsoft Office'ile funktsionaalselt ligilähedast bürootarkvara paketti StarOffice. Microsoftiga konkureerida soovides tegi Sun veel samal aastal StarOffice'i üksikasutajaile tasuta kättesaadavaks. 2000. aasta juulis andis Sun vabaks ka StarOffice'i lähtetekstid, käivitades vaba tarkvara projekti OpenOffice.org. Suni valitud litsents võimaldas arendajail levitada vabalt kättesaadava koodibaasi edasiarendusi nii vaba kui omandusliku tarkvarana; Sun ise kasutas seda võimalust jätkamaks StarOffice'i turustamist kommertstootena.

2004. aasta augustis teatas IBM tehnoloogia ja tootmisala vanem asepresident Nick Donofrio LinuxWorld näitus-konverentsil esinedes, et firma ei kavatse kasutada ühtki talle kuuluvat patenti Linuxi [tuuma], selle kasutajate ega arendajate vastu. Vähem kui pool aastat hiljem, 11. jaanuaril 2005 võttis IBM õiguslikult siduva kohustuse mitte kasutada ühtki loetletud 500 Ameerika Ühendriikide patendist ega nendega samasisulistest teistes riikides välja antud patentidest vaba tarkvara arendamise, kasutamise või levitamise piiramiseks. Võetud kohustusest võib IBM taganeda vaid nende isikute suhtes, kes esitavad kohtusse patendi- või muu intellektuaalomandi nõudele tugineva hagi vaba tarkvara vastu.⁶⁰ Patendilubaduse andmisest teatavas pressiteates väitis IBM muuhulgas järgmist:

Kuigi intellektuaalomand on innovatsiooni oluline mootor, sõltub tehnoloogia areng sageli jagatud teadmusest, standarditest ja ühistegelikust innovatsioonist.⁶¹

Väärrib märkimist, et need sõnad kajastavad maailma suurima patendiportfelliga firma ametlikku seisukohta.

60 IBM Statement of Non-Assertion of Named Patents Against OSS. 2001, lk 1. [IBM-PATENTS]

61 IBM pledges 500 US patents to open source. IBM press release, 11.01.2005. [IBM-PLEDGE]

Samal aastal andis Sun vabaks oma Unix-operatsioonisüsteemi Solaris, esiteks eemaldades sellelt hinnasildi ning teiseks litsentseerides selle vaba tarkvarana. Projekti „OpenSolaris“ ametlik avapauk anti 14. juunil 2005. Vähem kui pool aastat hiljem, 30. novembril, teatas Sun, et annab lisaks Solarisele vabaks veel hulga täiendavat tarkvara, „luues tasuta ja vaba alternatiivi Windowsile.“⁶² Detsembris käivitas Sun veel ühe vaba tarkvara projekti – OpenSPARC – eesmärgiga anda vabaks ka oma uusim protsessoriarhitektuur, UltraSPARC T1.

Siinkohal tuleb arvestada ühe olulise asjaoluga. Pärast „dot-com mulli“ lõhkemist 2001. aastal on Suni majandustulemused olnud võrdlemisi kehvad. Suni 2000. aasta suvel 70 dollari piiri ületanud aktsia kukkus 12 kuuga 90% ning on seitsaadik kõikunud 5 dollari kandis. Kuna Wall Streetil ei ole Suni suhtes erilisi ootusi ning kuna Sunil ei ole suurt midagi kaotada, saavadki nad endale radikaalseid eksperimente lubada. Jonathan Schwartz, Suni tollane president ja operatsioonide juht (COO) ning praegune tegevdirektor (CEO), ütles 30. novembri avaldust kommenteerides muuhulgas järgmist:

Me seame oma esimeseks eesmärgiks turuosa suurendamise ning mõtleme hiljem välja, kuidas saavutatud turupositsiooni teenuste abil rahaks teha. Kui loodame kunagi leida uut turuvõimalust, peame esmalt looma võimalused arendajatele. Kui te ka ei soovi tarkvara kasutamise eest maksta, näeme me parema meelega, et te kasutate meie tarkvara. Ja meil pole suurettevõtete hulgas ühtki klienti, kes kasutaks meie tarkvara ilma tugiteenuste eest maksmata. Vaba tarkvara ei tähenda loobumist tuludest, vaid tulu saamist takistavaist barjääridest.⁶³

Vaba tarkvara ei tähenda loobumist tuludest, vaid tulu saamist takistavaist barjääridest. Tulevik näitab, kas Sunil on õigus või mitte.

62 Sun Pioneers Shift to Free and Open Source Software; Builds on Success of Solaris by Announcing Java Enterprise System, Developer Tools and N1 Software are Available at No Cost. Sun Microsystems press release, 30.11.2005. [SUN-FOSS]

63 Timothy Prickett Morgan. Sun to Integrate and Open Source Its Software Stack. IT Jungle, 30.11.2005. [Morgan 2005]

2.3.5. Loomekommunism

Konventsionaalse autoriõiguse pooldajad on vaba tarkvara (ja seda hõlmavat vaba kultuuri) kogukonda sageli süüdistanud kommunistlikus mõtteviisis ning isegi kavatsuses kogu olemasolev intellektuaalne kapital „natsionaliseerida”. Näiteks ütles Microsofti asutaja Bill Gates, vastates võrguväljaande CNET News.com ajakirjaniku küsimusele intellektuaalomandi regulatsiooni reformimise vajadusest:

Neid, kes usuvad intellektuaalsesse omandisse, on täna maailma majandustes rohkem kui kunagi varem. [---] On mõned uue aja kommunistid, kes tahavad erinevate siltide taha varjudes kaotada muusikute ja filmitegijate ja tarkvaraarendajate motivatsiooni. [---] Intellektuaalomand on tuleviku toodete motivatsioonisüsteem.⁶⁴

Tõepoolest, mitmed tuntud vaba tarkvara apoloogid on esinenud üleskutsetega tänapäevase autoriõiguse kaotamiseks. Richard Stallmani esseed „Miks tarkvara peaks olema vaba” on juba eelpool mainitud; Columbia Ülikooli õigusteaduse professor (ja FSF pro bono peajurist) Eben Moglen on Karl Marxi kuulsa „Kommunistliku Partei manifesti” töötluses „DotKommunistlik manifest” üles kutsunud „kõigi ideede eraomandi vormide kaotamisele”⁶⁵.

Pole mingit kahtlust, et vaba kultuuri ideoloogia vastandub teravalt postindustriaalse kapitalistliku süsteemi tarbimist õhutavale retoorikale. Siiski on siin oluline erinevus: Karl Marxi kommunismiidee elluviimiseks oli paratamatult vaja peamine tootmisvahend (maa) kodanlastelt ära võtta. Tänapäeva infoühiskonnas tegutsevad loomekommunistid aga omavad ise peamiseid infokaupade tootmiseks vajalikke vahendeid – loominguks võimelisi inimajusid. Seepärast saavadki nad tegutseda ka kehtivaid reegleid kõrvalekaldumatult täites: just olemasolev autoriõiguse regulatsioon on see, mis tagab *copyleft*'i kontseptsiooni jõustatavuse.

64 Michael Kanellos. Newsmaker: Gates taking a seat in your den. CNET News.com, 05.01.2005, p 4.
[Kanellos 2005]

65 Eben Moglen. The dotCommunist Manifesto. January 2003. [Moglen 2003]

Käesoleva töö autori hinnangul seisneb kapitalistliku ja loomekommunistliku ideoloogia vaheline peamine erinevus intellektuaalset loomingut puudutavas osas selles, et esimene liigitab inimesed kahte vastandlike huvidega klassi, teine aga mitte. Intellektuaalomandi süsteemis vastanduvad autorid koos produtsentide, kirjastajate, investorite ja kollektiivse esindamise organisatsioonidega ülejäänud ühiskonnale, mis koosneb maksvaist tarbijatest ning mittemaksvaist piraatidest. Loomeskommunismi mõttemaailma võimaldab seevastu kokku võtta Heiki Pisukesele omistatud⁶⁶ lause „Kõik inimesed on autorid, ainult suurem osa neist ei tea seda“.

Moglen peab ühendatud inimõistuste eriliseks omaduseks seda, et nad loovad asju üksteise rõõmuks ja oma ebamugava üksindustunde võitmiseks.⁶⁷ Kui see väide paika peab – ning autoriõiguse süsteemi leiutamisele eelnenud aastatuhandete pikkune inimloomingu ajalugu annab alust väita, et peab – on ideid või nende väljendusi omandiks pidada võimaldava teooria kandjate peamine argument „loomingulise tegevuse jätkumise tagamiseks on vaja anda loojatele majanduslik motivatsioon“ sisuliselt ümber lükatud.

Loomeskommunistlikus ühiskonnas on igal inimesel võõrandamatu õigus parandada ja täiustada ja edasi arendada kõiki nii tema enda kui teiste loometulemusi, tasudes algse töö autorile tunnustusega ning ühiskonnale oma loomingu lisamisega ühisvarasse. Ning kuna selline tootmiskorraldus on infokaupade puhul mõõtmatult efektiivsem kui autoriõiguslikule monopolile tuginev, saab loomekommunistlik ühiskond tervikuna olla märksa jõukam kui kapitalistlikus mudelis võimalik.

66 vt <http://www.autor.ee>

67 Eben Moglen. Anarchism Triumphant. In First Monday, volume 4, issue 8 (August 1999). [Moglen 1999]

3. Alternatiivse regulatsiooni vajadus ja võimalused

3.1. Lahendamist vajavad küsimused

Ligikaudu kahe aastakümne jooksul, mil autoriõigust on kasutatud arvutiprogrammide loojate õiguste kaitsmiseks, on tarkvara kasvanud välja oma „hällist“ ülikoolide, uurimisinstituutide ja suurfirmade arvutuskeskustes ning saanud osaks miljardite inimeste igapäevaelust kogu maailmas. Tarkvara tootmine ja turustamine on kujunenud omaette tööstusharuks, kus on loodud miljoneid töökohti ning mille tuludelt laekuvad riigikassadesse märkimisväärsed maksusummad.

Rahvatarkus soovib mitte parandada asju, mis ei ole katki. Seepärast tuleb enne mistahes muudatusettepanekute tegemist põhjalikult analüüsida nii nende aastate jooksul maailmas aset leidnud muutusi ja neist tulenevaid uusi vajadusi kui ka tehtavate ettepanekute elluviimisega kaasneva võivaid soovimatuid tagajärgi.

Nagu eelpool näidatud, on kahekümne aastaga kardinaalselt muutunud tehnoloogiline keskkond ning koos sellega ka majanduslikud ja sotsiaalsed tingimused. Interneti plahvatuslik levik on toonud kaasa võimalused arvutiprogrammide ja teiste infokaupade massiliseks tiražeerimiseks ja ülemaailmseks levitamiseks praktiliselt ilma mingite kuludeta ning vähendanud vajadust toimetada mistahes suure projekti kallal töötavad arendajad füüsiliselt ühe katuse alla. Need kaks aspekti on teinud võimalikuks tarkvara kogukondliku arendamise ja levitamise, vähendades vajadust kontsentreerida tarkvara tootmine ja turustamine suurettevõtetesse.

Samas tähendab interneti globaalne ulatus ka seda, et ühe ja sama programmi tootjad, tarbijad ja levitajad võivad asuda erinevais riikides. WIPO on tõdenud, et kuigi rahvusvahelise eraõiguse doktriinid ja printsiibid on kogu maailmas juba pikka aega eksisteerinud, tuleb nende kontseptsioonide kohaldamisel interneti puudutavatele vaidlustele arvestada nii kvantitatiivsete kui kvalitatiivsete eripäradega.⁶⁸

⁶⁸ Report on the online forum on intellectual property in the information society, June 1 to 15, 2005.

Geneva : WIPO, 2005, p 63. [WIPO-IPIS]

Küsimusele globaalsete nähtuste ja lokaalse regulatsiooni vastuolust on mitmed vaba kultuuri ja *copyleft*'i kriitikud vastanud väitega, et küberruumi pole olemas. Mihály Ficsor täpsustab: „Kindlasti ei eksisteeri see selles mõttes, nagu oleks see miski, mis asub meie 'traditsioonilisest' maailmast väljaspool.”⁶⁹ Samas nendib WIPO, et digitaalse keskkonna rahvusvahelise – või 'mitterahvusliku' – iseloomu ja kohtumenetluse peamiselt rahvusliku ja territoriaalse iseloomu vahel on tunda pinget.⁷⁰ Tõepoolest, arvutid, nendevahelised sidekanalid ja neid kasutavad inimesed on realselt olemas, kuid töö autori hinnangul vähendab vajadus arvestada *online*-tehingute juures paljude erinevate riikide materiaal- ja menetlusõiguse normidega paratamatult nende tehingute efektiivsust.

Kui aastakümnete või isegi sajandite eest kirjutatud raamatud võivad lugejale tänagi naudingut pakkuda, on valdav enamus kõigest kümme aastat tagasi loodud programmidest täielikult minetanud oma praktilise kasutusväärtuse. Mida aeg edasi, seda kiiremini tarkvara areneb: kõigi täna loodavate programmide keskmine oodatav kasutusiga ei ületa (muudatuste ja täiendusteta) paari aastat. Erinevalt raamatuist on arvutiprogrammid aga funktsionaalsed teosed – ning mingi osa nende lähtetekstidest võib olla teiste programmeerijate jaoks väärtuslik isegi siis, kui lõpptarbijad on unustanud algse programmi nimegi.

Kuigi autor peab – ennekõike laiatarbetarkvara puhul – vaba arendusmetoodikat üldiselt efektiivsemaks kui autoriõiguslikule monopolile tuginevat tööstuslikku meetodit, ei tähenda see, et kogu maailmas olemasolev ja tulevikus loodav tarkvara tuleks sundkorras „vabastada”. Autoriõiguse vm sellega sarnaselt toimiva kaitsemehhanismi rakendamise vajadus on isegi vaid ühiskonna kui terviku huve silmas pidades ratsionaalselt põhjendatav näiteks nišitarkvara puhul.

Nagu eelpool näidatud, on interneti levik viinud nullini arvutiprogrammide levitamise *piirkulu*, kuid nende loomisesse ja täiustamisesse on endiselt vaja investeerida kui mitte muud, siis inimtunde. Laia kasutusala programmide kasutajaskond võib ulatuda sadadesse miljonitesse; kui kasvõi üks tuhandest kasutajast annab programmi loojatele aeg-

69 Mihály Ficsor. How did we arrive here? The evolution of copyright legislation (the end of ~?).

Barcelona : EBU Copyright Symposium, 2006, p 11. [Ficsor 2006]

70 WIPO-IPIS, p 65

ajalt reaalselt kasulikku tagasisidet ning üks kümnest tuhandest on valmis ja võimeline ka ise parandusi ja täiendusi tegema, on juba miljoni kasutajaga programmi arendamisse võimalik vaba arendusmetoodikat kasutades kaasata tuhat vabatahtlikku testijat ning sada kaasautorit. Iga üksiku kaasautori panus võib olla väike, kuid kõigi panuste summa võib kasutajate arvu kasvades osutada piisavaks, et tagada programmi arengu jätkumine. Ja kuigi vabatahtlikud kaasautorid ei pruugi oma töö eest saada otsest rahalist kompensatsiooni, saab igauks neist oma kasutusse senisest parema tarkvara.

Väga kitsalt piiritletud vajaduse rahuldamiseks loodud spetsiaaltarkvara (nišitarkvara) puhul aga võib programmi potentsiaalsete kasutajate arv jääda tuhandetesse või isegi kümnetesse ka juhul, kui seda levitatakse täiesti tasuta. Kümnest täiendavast testijast ja ühest vabatahtlikust kaasautorist keerulise programmi edasiarendamiseks ilmselt ei piisa. Sellises olukorras ei ole programmi paremaks muutumine iseenesest piisav stiimul selleks, et tagada arendajate huvi selle täiustamise vastu – vaja on ka otsest rahalist kompensatsiooni, mille saamist võimaldavad tagada autoriõiguslikud vm põhimõtteliselt sarnased kaitsemehhanismid.

Nende asjaoludega arvestades peab töö autor konventsionaalse regulatsiooni peamiseks probleemideks põhjendamatult pikka õiguste kaitse tähtaega ning territoriaalse iseloomuga menetlusnormide kohaldamist olemuslikult globaalsele nähtusele. Viimane ei ole seejuures spetsiifiline vaid arvutiprogrammidele, vaid puudutab kõiki digitaalsel kujul eksisteerivaid infokaupu.

Õiguste kaitse tähtaeg (Eestis 70 aasta möödumiseni autori või teised üleelanud kaasautori surmast) on arvutiprogrammide kasulikku eluiga arvestades liiga pikk, välistades muuhulgas ka „mahajäetud”, st autori poolt enam mitte arendatavate ega turustatavate, programmide taaskasutamise võimaluse.

Territoriaalse kaitse põhimõtte rakendamine takistab tarkvara tootmise, levitamise ja kasutamise üleilmastumist, mis vähendab nende protsesside efektiivsust, sundides protsessiosalisi kulutama täiendavat aega ja raha, lahendamaks erinevate jurisdiktsioonide spetsiifikast, sh menetlusõigusliku regulatsiooni erinevustest, tulenevaid probleeme.

3.2. „Ülalt alla” lahendus: *sui generis* regulatsioon

Asudes kaaluma arvutiprogrammide õiguskaitse ümberkorraldamise võimalusi, ei saa kuidagi mööda vaadata asjaolust, et ükski Berni konventsiooni, WIPO, WTO või Euroopa Liidu liikmesriik ei saa tarkvara õiguskaitse korraldust iseseisvalt muuta, kuna selline tegevus läheks vastuollu selle riigi poolt võetud kohustustega. Olukorras, kus teadmustoodete osakaal kogu maailma majanduses järjest kasvab, oleks intellektuaalset omandit puudutavaist rahvusvahelistest kokkulepetest lahtiütlemine võrreldav interneti välisühenduse kinnipanekuga – nii ühe kui teise sammu teinud riik muutuks ülejäänud maailmast isoleeritud „saareks”. Seda aga ei saa endale lubada isegi Ameerika Ühendriigid ja Hiina Rahvavabariik, Eesti-sugustest pisiriikidest rääkimata.

Sellest tulenevalt saaks arvutiprogrammide kaitsetähtaja lühendamise Eestis kõne alla tulla vaid juhul, kui seda toetavad enamuse WIPO ja WTO liikmetest ja Euroopa Liit. Isegi kui eeldada, et praegu kehtivat süsteemi oma huvides pikka aega edukalt kasutanud suurkorporatsioonid on valmis üleöö omaks võtma idee tarkvara kasutajate laialdasest kaasamisest arendusprotsessi ning ümber korraldama oma äriprotsessid, suutmaks teenida kasumit ka mitterahaliste kompensatsioonimehhanismide kasutuselevõtmisel, kuluks vajaliku rahvusvahelise kokkuleppeni jõudmiseks aastaid.

Autoriõiguse tähtaeg ei pruugi kõigile teostele kehtida ühtviisi. Nii nägi Berni konventsiooni art 7 lg 4 näeb fotograafiateoste ette vähemalt 25-aastase kaitsetähtaja *alates nende loomisest*. WCT art 9 aga välistab oma liikmesriikide õiguse seda erandit kohaldada. Olemata põhjalikult uurinud selle välistuse WCT-sse lülitamise põhjendusi, peab käesoleva töö autor võimalikuks seda selgitada tehnoloogia arenguga: 1996. aastaks oli fototehnika juba piisavalt arenenud, et mitte eeldada fotode kasutusväärtuse ammendumist 25 aastaga.

Kuigi praegune „elu + 70” tähtaeg on arvutiprogrammide spetsiifikat arvestades ilmselgelt liiga pikk, ei ole selle asendamine ei programmi loomisest, avaldamisest ega autori surmast arvestatava lühema tähtajaga siiski otstarbekas lahendus. Tagamaks nii tarkvara autorite kui selle võimalike edasiarendajate huvide tasakaalustatud kaitse, peaks arvutiprogrammide kaitse tähtaeg lõppema mitte autori surmaga, vaid programmi kaubandusliku kasutamise lõpetamisega selle algse autori poolt. Kaubandusliku kasutamise all tuleb siinkohal mõista

nii algse arvutiprogrammi kui selle sama autori poolt parandatud või täiustatud versioonide turustamist ja toetamist. Nii tagataks igähele võimalus kõiki „mahajäetud” programme – olgu kas kogukondlikul või tööstuslikul meetodil – edasi arendada.

Samas eeldaks selle meetodi rakendamine kõigi kaitstavate arvutiprogrammide lähtetekstide avaldamise või deponeerimise kohustuslikuks muutmist, kuid kumbki lahendus tooks kaasa täiendavaid probleeme. Oma loodud programmi omanduslikult kasutada sooviv autor võib põhjendatult väita, et lähteteksti avaldamine annab konkurentidele ja piraatidele liiga suure eelise, deponeerimine aga toob kaasa täiendavaid kulutusi selleks vajamineva tehnilise ja organisatsioonilise infrastruktuuri ülalpidamiseks.

2005. aastal peetud intellektuaalomandi ja infoühiskonna teemalise *online*-arutelu 7. teema sissejuhatuses märgib WIPO, et info- ja kommunikatsioonitehnoloogia arengu kiirus esitab väljakutse rahvusvaheliste organisatsioonide traditsioonilisele lähenemisele poliitika kujundamisele. Isegi „kiirmenetluse” korras vastu võetud WIPO interneti lepingute (WCT ja WPPT) läbirääkimised kestsid kuus aastat ning lepingute sõlmimisest nende jõustumiseni kulus veel kuus aastat.⁷¹ Kümne-viieteist aasta pärast võib tehnoloogiline keskkond aga olla taas oluliselt muutunud, mistõttu protsessi tuleks üha uuesti otsast alustada.

Teine probleem, rahvuslik-territoriaalsete menetlusnormide kohaldamine olemuslikult globaalsele nähtusele, on „ülalt alla” meetodil ilmselt veel raskemini lahendatav. Nii Eesti Vabariigi põhiseaduse § 15, Euroopa Liidu inimõiguste harta art 47 kui inimõiguste ülddeklaratsiooni art 8 sätestavad igähe õiguse pöörduda oma õiguste või vabaduste rikkumise korral kohtusse.

Poolte kokkuleppel on siiski võimalik kohaldada ka vahekohtumenetlust, mille otsused kuuluvad tunnustamisele ja täitmisele 137 riigis⁷², mis on liitunud välisriigi vahekohtu otsuste tunnustamise ja täitmise konventsiooniga (New Yorgi konventsioon). Eesti Vabariik ratifitseeris selle konventsiooni 1993. aastal.

71 WIPO-IPIS, p 41

72 <http://untreaty.un.org/ENGLISH/bible/englishinternetbible/partI/chapterXXII/treaty1.asp>

Intellektuaalse varaga seotud vaidluste lahendamisele on spetsialiseerunud WIPO Vahekohtu- ja Lepituskeskus asukohaga Genfis. 1994. aastal asutatud keskus on tänaseks saanud 94 lepitus- või vahekohtumenetluse algatamise taotlust⁷³. Rohkem kui pooled juhtudest on olnud seotud domeeninimedega, kuid keskus on aidanud lahendada ka arvutiprogrammide õiguskaitse alaseid vaidlusi.

Kuigi „ülalt alla“ meetod võimaldaks lahendada kahest tõstatatud probleemist ühe, lühendades arvutiprogrammide õiguskaitse tähtaega ja muutes „mahajäetud“ tarkvara taaskasutatavaks, ei ole sellegi lahenduseni võimalik jõuda mõistliku ajaga.

3.3. „Alt üles“ lahendus: autoriõigus ja autorite õigus

Autoriõigus tagab igale autorile ainuõiguse oma teoseid igal moel ise kasutada ning lubada ka teistel seda teha, kusjuures autori antav luba teose kasutamiseks võib olla piiratud kasutamise eesmärgi, tähtaja, kasutamise territooriumi, ulatuse, viiside ja vahendite osas.

Niisuguse süsteemi peamine eelis on selle paindlikkus. Autoriõiguse kehtiv regulatsioon võimaldab autoril endal otsustada, millistel tingimustel ta oma teoste kasutamist lubab. Samad reeglid kaitsevad ühtviisi nii neid autoreid, kes soovivad saada oma teoste kasutamise eest raha, kui neid, kes soovivad saada juurdepääsu oma teoste edasiarendustele. Ka *copyleft* ei välista *copyright*'i, vaid hoopis tugineb sellele.

Siiski ei võimalda ka „alt üles“ lähenemine püstitatud probleeme täielikult lahendada. Kuigi vaba tarkvara osas kaotab „mahajäetud tarkvara“ küsimus aktuaalsuse, jäävad omanduslikud arvutiprogrammid seda riski edasi kandma.

⁷³ <http://arbiter.wipo.int/center/caseload.html>

Nagu eelpool näidatud, on autoriõiguse regulatsioon materiaalõiguslike normide osas enamuses maailma riikidest põhijoontes harmoniseeritud ning praktilisi probleeme tekitab ennekõike menetlusnormide spektri kirevus. Tõsi, neist probleemidest on võimalik mööda pääseda, lisades tarkvara litsentsilepingutesse vahekohtukokkuleppe, kuid praktikas selliseid kokkuleppeid ei omandusliku ega vaba laiatarbetarkvara puhul käesoleva töö autori andmetel ei kasutata. Vaba tarkvara puhul aga võivad probleemiks saada hoopis erinevate programmide litsentside – olemuselt materiaalõiguslike – tingimuste vahelised vastuolud.

GPL preambul algab sõnadega „Suurema osa tarkvara litsentsid on loodud, võtmaks sult ära vabadus seda [tarkvara] jagada ja muuta.” Sama kehtib teatavate mööndustega ka vaba tarkvara litsentside, sealhulgas GPL enese kohta: erinevalt „kõikelubavaist” BSD-tüüpi litsentsidest keelavad enamus vaba tarkvara litsentsidest tarkvara edasiarenduste levitamise algses litsentsis kindlaksmääratuist erinevatel tingimustel. See toob kaasa litsentside mitteühilduvuse – võimatuse legaalselt siduda erinevate litsentsidega levitatavaid komponente või nende edasiarendusi üheks suuremaks programmiks.

Litsentside ühilduvuse tuleb eristada „allavoolu” (*downstream*) ja „ülesvoolu” (*upstream*) ühilduvust. Kui vaadeldav litsents on litsentsiga X allavoolu ühilduv, tähendab see seda, et vaadeldava litsentsiga levitatavat komponenti või selle edasiarendust on võimalik kasutada X alusel litsentsitavas programmis. Kui mingi litsentsi kohta öeldakse, et see on GPL-ühilduv, tähendab see, et kõnealune litsents on GPL-iga allavoolu ühilduv: selle litsentsiga kaetud programmi või selle edasiarendust on võimalik legaalselt kasutada GPL-iga litsentsitava programmi koosseisus. Teadupärast ei luba GPL tarkvara ega selle tuletiste üleviimist muude litsentside alla, st GPL on allavoolu ühilduv ainult iseendaga.⁷⁴

Kui mingi tarkvaraprojekti autor leiab, et ükski olemasolevaist litsentsidest tema vajadustele ei vasta, võib ta alati luua oma litsentsi. Suure koodibaasi ja paljude kasutajatega projektid (nt Sun Microsystems'i OpenSolaris) võivad meelitada enda juurde piisavalt palju arendajaid, et saavutada vaba tarkvara arendusele omase võrguefekti realiseerumine. Väikeste, vaid mõnesaja või veelgi vähema kaasautoriga projektide vedajad aga leiavad end sellistel juhtudel sageli olukorrast, kus nende tarkvara on küll *de jure* vaba, kuid *de facto*

74 Iga litsents on iseendaga ühilduv nii alla- kui ülesvoolu. – PPM

ikkagi suletud: litsentsi mitteühilduvus välistab koodi ristkasutatavuse ja peletab hulga vabatahtlikke kaasautoreid eemale.

Seetõttu on mitmed projektimeeskonnad ja ettevõtted otsustanud lubada oma tarkvara levitamist ja edasiarendamist lisaks „oma“ litsentsile ka mõne laiemalt kasutatava litsentsiga (kõige sagedamini GPL-i või LGPL-iga). Niisugust praktikat nimetatakse vastavalt paralleelselt kasutatavate litsentside arvule topeltlitsentsimiseks (*dual-licensing*) või kolmiklitsentsimiseks (*triple-licensing*) ja üldmõistena mitmiklitsentsimiseks (*multi-licensing* või *multiple-licensing*). Seejuures on oluline, et GPL-i kasutamine ühena alternatiivseist litsentsidest annab litsentsitavale koodile ainult „allavoolu“ ühilduvuse GPL-iga; nagu juba mainitud, ühildub GPL ise allavoolu ainult iseendaga ning muude litsentside kasutamine (ka mitmiklitsentsi osana) välistab GPL-aluse koodi ärakasutamise kõnealuses projektis.

Normitehnilisest aspektist võib mitmiklitsentsimine võib olla nii litsentsisisene kui litsentsiulene. Litsentsisisene topeltlitsentsimine võib omakorda olla eksplitsiitne (nt LGPL artikkel 3, mis annab igale programmi koopia valdajale õiguse seda edasi levitada „tavalise“ GPL alusel) või implitsiitne (nt MPL artikkel 13, mis viitab algse autori õigusele litsentsida oma programmi lisaks MPL-ile ka muu[de] litsentsi[de] alusel). Litsentsiülese mitmiklitsentsimise näideteks on programmeerimiskeele Perl interpretaatori juures kasutatav Artistic License'i ja GPL-i kombinatsioon ning Mozilla Foundation'i juurutatav MPL/LGPL/GPL kolmiklitsents.

Mitmiklitsentsimist kasutavad mõnikord ka äritarkvara tootjad, olgu siis erinevatele kasutajate kategooriatele erinevate õiguste ja kohustuste seadmiseks (näiteks lubades eraisikutel ja mittetulunduslikel ühingutel oma tarkvara tasuta kasutada ja levitada, kuid kohustades äriühinguid ja avalik-õiguslikke isikuid litsentsitasu maksma ja keelates neil tarkvara kolmandatele isikutele edastada) või kasutajabaasi geograafiliseks liigendamiseks (näiteks selleks, et kehtestada oma tarkvarale regiooniti erinevaid hindu). Erinevalt vaba tarkvara kogukondades levinud „vabast mitmiklitsentsimisest“, kus kohaldatava litsentsi valik jäetakse reeglina kasutaja teha, määrab „välistava mitmiklitsentsi“ andja ise kindlaks, kellele milline litsents kehtib.

Samuti pruugivad välistavat mitmiklitsentsimist tarkvarafirmad, kes on valmis lubama vaba tarkvara arendajail oma koodi tasuta kasutada, kuid nõuavad omandusliku tarkvara tootjail litsentsitasusid. Esmapilgul võib tunduda, et säärane tegevus on sisuliselt samaväärne oma intellektuaalse omandi ärakinkimisega vaba tarkvara kogukonnale, kuid MySQL AB (Rootsi) ja Trolltech AS (Norra) kogemus on näidanud, et vaba tarkvara kogukonnast saadava tagasiside väärtus on võrreldav kommertsklientide makstavate litsentsitasudega⁷⁵.

3.4. Litsentside valiku kriteeriumid

Vaba tarkvara litsentside kujunemist on mõjutanud nii vaba tarkvara liikumise ideoloogia areng kui majandusliku ja tehnoloogilise keskkonna muutumine. Erinevail ajaperioodidel on litsentside autorid keskendunud väga erinevate huvide kaitsmisele. Nii seadsid MIT ja BSD litsentside loojad esikohale „au ja kuulsuse“ kogumise ning kohtukutsete ärahoidmise, GPL autori kord juba vabaks antud tarkvara vabaduse säilitamise ning MPL koostajad vaba tarkvara pääsemise äriettevõtetesse (sh mittevaba tarkvara arendusega tegelevatesse), vältides seejuures vaba tarkvara „privatiseerimist“.

Ka täna tuleb igal arendajal oma tarkvara „vabastamist“ kavandama asudes väga täpselt määratleda nii selle tegevuse soovitud tulemused kui võimalikud riskid ning valida neist lähtuvalt kasutuselevõetava litsentsi põhitüüp – kas kõikilubav, tugeva (rakenduspõhise) *copyleft'iga* või nõrga (failipõhise) *copyleft'iga* litsents.

Järgmine samm on vastava kategooria litsentside põhjalik analüüs, kusjuures tähelepanu tuleb pöörata nii vaadeldavate litsentside tingimustele kui nende (ja nendega üles- ja allapoole ühilduvate litsentside) kasutajaskondade suurusele. Mida suurem on vaadeldava litsentsiga ülesvoolu ühilduvate litsentsidega kaetud projektide arv, seda vähem „jalgrattaid“ tuleb arendajal ise leiutada; mida suurem on sellega allavoolu ühilduvaid litsentse kasutavate arendajate hulk, seda parem on loodava tarkvara taaskasutatavus.

Kui vähegi võimalik, tuleks tarkvara vabaks andmisel kasutada olemasolevaid litsentse, ning seejuures soovitatavalt niisuguseid, mida nii OSI kui FSF on tunnustanud vaba tarkvara

75 Dual Licensing – The Trolltech Business Model. Trolltech, 2006. [TROLLTECH 2006]

litsentsidena. „Oma“ litsentsi loomist tasub tõsiselt kaaluda ainult sellistel arendajatel, kellel on hulgaliselt oma loodud koodi, palju kasutajaid ning kelle tarkvara väärtus teiste arendajate jaoks on niivõrd kõrge, et nad on valmis selle arendamises kaasa lööma ühilduvusprobleemidest hoolimata. Kui need tingimused ei ole täidetud, ent autor (või tema juristid) ei pea ühegi olemasoleva litsentsi kasutuselevõttu võimalikuks, on tõenäoliselt otstarbekam jätta tarkvara vabastamata või – kui koodi struktuur seda võimaldab – vabastada ainult osa koodist, kasutades mõnd tunnustatud litsentsi, mis lubab vaba koodi sidumist mittevabaga (st mõnd *copyleft'ivaba* või nõrga *copyleft'iga* litsentsi).

Koodi osalise vabastamise puhul võib vabaks antava koodi puhul kasutada ka kombinatsiooni GPL-ist ja seda täiendavast klauslist, mis lubab vabaks antud koodi ja selle edasiarendusi siduda suletuks jäetava komponendiga. Juhul, kui sellise täiendava klausli edasikandumine koodi derivaatidele on lubatud, kuid mitte nõutav, võimaldab see vabaks antud koodi tuletisi edasi levitada ka ainult GPL alusel (tõsi, sellise tuletise looja peab kas loobuma suletuks jäetud koodis leidunud funktsioonide kasutamisest või leidma neile GPL all levitatava alternatiivi).

Suhteliselt väikesemahuliste projektide vabaks andmisel võib suuremate probleemideta kasutada lihtsaid *copyleft'ivabu* litsentse (nt MIT/X11 litsents ja uus BSD litsents), mis lubavad koodi edasiarendusi levitada ka teistsugustel tingimustel. Suure koodibaasiga projektide puhul aga tuleb kindlasti hinnata nende „erastamise“ riski, mis võib algset autorit kahjustada kaheti. Esiteks võib konkurent lülitada vabaks antud koodi oma kommertstoote koosseisu ilma selle eest autoritasu maksmata; teiseks võib „erastaja“ seda koodi ka edasi arendada ilma täiendusi algsele autorile ja ülejäänud arendajate kogukonnale tagasi litsentsimata. Nende riskide maandamiseks tuleks selliste projektide vabastamisel kindlasti kasutada vähemalt nõrga *copyleft'iga* litsentse, mis tagavad tuletatud versioonide kättesaadavuse, või topellitsentsida oma tarkvara, kasutades paralleelselt mõnd tugeva *copyleft'iga* litsentsi ja suletud kommertsarendust võimaldavat litsentsi.

Küsimusele, kas ja kui, siis millist vaba tarkvara litsentsi oma järgmise projekti juures kasutada, ei ole olemas ühtki kõikjal ja alati õigeks osutuvat vastust. Litsentsi(de) valikul tuleb alati selgelt defineerida oma eesmärgid, õppida tundma olemasolevaid litsentse ja nende toimet ning analüüsida erinevate litsentside ühilduvuse küsimusi.

Kokkuvõte

1. Interneti ja autoriõiguse olemasolu on nii vaba tarkvara eksistentsi eeldus kui põhjus. Vaba tarkvara ei tähenda selle autorite loobumist majanduslikest stiimulitest, vaid rahalise kompensatsioonimehhanismi asendamist lisaväärtuspõhiseга.

Interneti kujunemine odavaks, kiireks ja globaalseks sidekanaliks on võimaldanud viia nullini tarkvara ja teiste infokaupade tootmise piirkulu ning kõrvaldanud peamise ülisuurte, miljoneid tarbijaid ja kümneid tuhandeid arendajaid ühendavate kogukondade tekkimist takistanud tehnilise piirangu. Seega on välja kujunenud tehnilised ja majanduslikud tingimused, mis soosivad infokaupade kollektiivset tootmist ja levitamist. Et kogukondliku areendusprotsessi efektiivsus on proportsionaalne selles osalejate arvuga, muutub vaba tarkvara – ennekõike just laiatarberakenduste osas – tööstuslikult arendatavale järjest tugevamaks konkurendiks. Siiski ei oleks mõistlik nõuda kogu maailmas olemasoleva ja tulevikus loodava tarkvara sunniviisilist „vabastamist“. Autoriõiguse vm sellega sarnaselt toimiva kaitsemehhanismi rakendamise vajadus on isegi juhul, kui silmas peetakse vaid ühiskonna kui terviku huve ratsionaalselt põhjendatav näiteks suhteliselt väikese kasutajaskonnaga spetsiifiliste arvutiprogrammide puhul.

Copyleft ei välista *copyrighti*, vaid tugineb sellele. Autoriõiguse kehtiv regulatsioon võimaldab igal autoril ise otsustada, kas ja kui, siis millistel tingimustel ta lubab teistel oma teoseid kasutada. Samad reeglid kaitsevad ühtviisi nii neid autoreid, kes soovivad saada oma teoste kasutamise eest raha, kui neid, kes soovivad selle eest saada õiguse kasutada oma teostest tuletatud uusi teoseid. Vaba tarkvara ei tähenda seda arendavate autorite lahtiütlemist majanduslikest stiimulitest, vaid otsese rahalise tasu asendamist teistsuguse – edasiarendatava teose kasutusväärtuse tõusule rajaneva – kompensatsioonimehhanismiga.

2. Tööstuslik ja kogukondlik arendusmudel saavad eksisteerida teineteise kõrval. WIPO saaks edendada intellektuaalset loometegevust, aidates kummagi mudeli pooldajail paremini mõista üksteise seisukohti.

Kumbki mudel ei ole ainuõige ega sobi kasutamiseks alati ja kõikjal; tänu ratsionaalselt mõtlevatele praktikuile on vaba tarkvara leidnud tee ärimaailma ning järjest enam suuri tarkvaratootjaid on hakanud oma intellektuaalset omandit vabaks andma.

Kapitalistliku ja loomekommunistliku ideoloogia vaheline peamine erinevus seisneb selles, et esimene liigitab inimesed kahte vastandlike huvidega klassi, teine aga mitte. Kultuuritööstuse esindajate retoorikas vastanduvad autorid koos produtsentide, kirjastajate, investorite ja kollektiivse esindamise organisatsioonidega ülejäänud osale ühiskonnast, mis koosneb teoste kasutamise eest maksvaist tarbijatest ning mittemaksvaist piraatidest. Teadlaste ja inseneride keskel tekkinud vaba tarkvara ja vaba kultuuri kontseptsioon aga lähtub arusaamast, et igäüks võib olla autor ning et innovatsioon ei teki tühjalt kohalt, vaid tugineb alati varasematele saavutustele teaduse, tehnika ja kultuuri vallas.

Mõlema koolkonna äärmuslikumate esindajate terav kriitika teineteise aadressil on paljuski põhjustatud nende soovimatusest või suutmatusest mõista vastaspoole seisukohti ja nende väljakujunemise põhjuseid. WIPO võiks nende vastuolude ületamiseks väga palju ära teha, hakates suurkorporatsioonide ja kollektiivse esindamise organisatsioonide seisukohtade propageerimise kõrval senisest aktiivsemalt tutvustama ka õiguste teostamise alternatiivseid viise. Samas peaksid tarkvara ja muude kultuurivormide vabaduse eest võitlevad organisatsioonid avalikult tunnustama autoriõiguse rolli autori õiguste tagamisel.

3. Tarkvara „vabastamisel“ tuleb lähtuda ennekõike ratsionaalsetest kaalutlustest, jätmata tähelepanuta ka litsentside ühilduvuse küsimusi.

Juhul, kui programmi eeldatav kasutajate arv on väike ning selle loomisel ärakasutamiseks sobilikke vabu komponente turul vähe, ei pruugi selle „vabastamine“ üldse mingit majanduslikku efekti tuua. Kui aga programmi vabaks andmise otsus on tehtud, tuleb autoril väga täpselt määratleda selle tegevuse soovitavad tulemused ja võimalikud riskid ning määrata neist lähtuvalt kindlaks kasutuselevõetava litsentsi põhitüüp – kas kõikelukubav, tugeva (rakenduspõhise) *copyleft*'iga või nõrga (failipõhise) *copyleft*'iga litsents, eelnevate omavaheline kombinatsioon või vaba ja omandusliku litsentsi kooskasutus. Ning kui üksikud erandjuhtumid välja arvata, tasub ühilduvusprobleemide vältimiseks võtta „oma“ vaba litsentsi väljatöötamise asemel alati kasutusele mõni tuntud ja tunnustatud litsents.

4. Autoriõiguse seadus vajab muutmist, et viia see vastavusse arvutiprogrammide õiguskaitse direktiivi nõuete ning rahvusvahelises praktikas kasutatavate tavadega.

Et viia AutÕS § 13² vastavusse direktiivi art 4 p c ning seaduse § 13 lg 1 p 2 ja § 91 nõuetega, tuleks paragrahv sõnastada alljärgnevalt:

§ 13². Täiendavad varalised õigused seoses arvutiprogrammidega

Kui arvutiprogrammi reprodutseerimine on vajalik selle laadimiseks, kuvamiseks, käivitamiseks, edastamiseks või salvestamiseks, on nendeks toiminguteks vaja õiguste omaniku luba.

Et viia AutÕS § 18¹ vastavusse direktiivi art 5 nõuetega ning tagada kommertstarkvara autoritele legaalne võimalus tarnida oma tooteid tarbijatele interneti vahendusel, tuleb kindlasti **kehtetuks tunnistada § 18¹ lg 2.**

Et viia AutÕS § 24 ja 25 vastavusse direktiivi art 5 ja 6 nõuetega, tuleks **§ 24 lg-s 1 asendada sõnad „arvutiprogrammi õiguspärasel kasutajal“ sõnadega „arvutiprogrammi koopia õiguspäraselt omandanud isikul“.**

Et viia AutÕS § 49 vastavusse tsiviilkäibes rahvusvaheliselt levinud tavaga, tuleks sellele lisada alljärgnev lõige:

(3) Arvutiprogrammi kasutamiseks antava litsentsi tingimused peavad olema esitatud püsivalt kirjalikku taasesitamist võimaldaval viisil, kuid litsentsilepingu sõlmimine võib toimuda mis tahes vormis.

Summary

Free software: opportunity or threat? Perspectives of the legal protection of computer software in networked society.

Legal protection of computer software has not been particularly attractive research topic in Estonia. Among the papers published in *Juridica*, only a few have superficially touched the subject; in the mainstream media, software as an object of intellectual property has mainly been mentioned in the context of software piracy and the fight against it. The arguments of WIPO and WTO about copyright being a suitable instrument for protecting the interests of software developers have never been critically analysed; legal matters concerning free culture in general and free software in particular have unfortunately deserved almost no academic attention at all.

Recognising the tension between the global nature of the internet and the territorial nature of copyright protection, the author establishes two main hypotheses, proving of which is the aim of this paper. The first argument is that the current methods of legal protection of computer software are increasingly incompatible with the requirements of information society, leading to the need for alternative mechanisms. The second hypothesis suggests that new, *sui generis* regulation can only be adopted on international level, and therefore only „grass-roots“ mechanisms can be applied in the near future.

Whereas computer software is not only the subject matter of intellectual property, but also the product, raw material and means of production in constantly changing technological and economical processes, the questions about legal protection of computer software cannot be adequately answered on the basis of legal analysis alone. Due to this interdisciplinary nature of the subject matter, the author has resorted to using the methods of comparative, logical, and systematic analysis as well as historical research.

The first chapter focuses on the current concepts and regulation of the legal protection of computer software. In second chapter, the author discusses free software as a product of social, technological, and economical developments. The third addresses the question

whether there really is a need for alternative regulation or not, and provides two possible approaches.

Key findings:

1. Existence of the internet and copyright regulation are both the necessary requirement and the major reason for the emergence of free and open source software. The authors of free software are not disregarding the economic incentives to creation; they have replaced the monetary compensation mechanism with another based on added value.
2. The industrial and communal development models can successfully coexist with each other. WIPO could significantly promote intellectual creativity by helping the supporters of each model better understand the positions and arguments of each other.
3. The decisions about whether to open-source a computer program or not should be primarily based on rational analysis of the needs, benefits and risks involved. As license incompatibility can become a major obstacle in open source software development, the choice of license (or multiple licenses) must be made carefully and early in the project.
4. The Copyright Act of Estonia needs to be changed in order to achieve compliance with the provisions of the EU directive on the copyright protection of computer software and with certain widespread licensing practices. In particular, article 18¹(2) of the law must be abolished in order to allow for legal distribution of commercial software over the internet, and article 49 must be extended to relieve the formal requirements of license agreements.

Lisa 1. Vaba tarkvara areng: sündmused ajateljel

<i>aasta</i>	<i>sündmused</i>
1949	◆ Western Electric Company ja American Telephone and Telegraph Company konkurentsi kahjustav koostöö satub USA konkurentsiameti huviorbiiti.
1956	◆ Kohus otsustab, et AT&T ja Western Electric ei tohi ärilisel eesmärgil valmistada, müüa ega liisida muid seadmeid peale telefoni- ja telegraafiaparaatide.
1969	◆ AT&T Bell Labs'i programmeerijad Dennis Ritchie ja Ken Thompson loovad operatsioonisüsteemi Unix. AT&T litsentseerib seda õppe- ja arenduseesmärkidel ülikoolidele koos lähtetekstidega. ◆ 29. oktoobril luuakse Kalifornia Ülikooli Los Angelese <i>campuse</i> ja Stanfordini Uurimisinstituudi vahel esimene ARPANET-i (tänapäeva interneti eelkäija) ühendus.
1977	◆ Kalifornia Ülikooli Berkeley ülikoolilinnaku programmeerija Bill Joy paneb kokku ja saadab teistele ülikoolidele laiali esimese Berkeley Tarkvaradistributsiooni (1BSD).
1979	◆ Berkeley avaldab oma esimese tervikliku operatsioonisüsteemi (3BSD). ◆ Enamus Massachusettsi Tehnoloogiainstituudi (MIT) tehisintellekti labori meeskonnast jaguneb Russell Noftskeri ja Richard Greenblatti poolt Lispi masinate arendamiseks loodud firmade vahel.
1981	◆ Symbolics loobub Lispi täienduste tagasilitsentsimisest MIT-ile. Ülikooli palgale jäänud Richard M. Stallman tõlgendab seda vaba tarkvara "ärastamisena" ning üritab kahe aasta jooksul dubleerida oma endiste kolleegide uusi saavutusi.
1982	◆ Scott McNealy, Andy Bechtolsheim, Bill Joy ja Vinod Khosla asutavad arvutifirma Sun Microsystems, mis saab hiljem tuntuks ennekõike SPARC-serverite tootja ja Unix-operatsioonisüsteemi Solaris arendajana.

<i>aasta</i>	<i>sündmused</i>
1983	◆ Stallman algatab projekti, mille eesmärgiks oli luua täiesti vaba Unixiga ühilduv operatsioonisüsteem GNU.◆ Vint Cerf'i juhtimisel väljatöötatud TCP/IP saab ARPANET-i ainsaks ametlikult tunnustatud protokolliks.
1984	◆ AT&T loob tütarfirma AT&T Computer Systems, siseneb infotehnoloogiaturule ja hakkab Unixi litsentside eest raha küsima.
1985	◆ Stallman asutab Vaba Tarkvara sihtasutuse.
1987	◆ Andrew S. Tanenbaum annab välja õppetstarbelise Unixiga ühilduva operatsioonisüsteemi Minix. Süsteemi täielik lähtetekst trükitakse ära Tanenbaumi raamatu „Operatsioonisüsteemid: disain ja teostus“ lisas. Minixi litsents näeb ette raamatu ostmist.
1989	◆ Berkeley annab välja Unixi süsteemsete võrguprogrammide paketi Net/1, mis ei sisalda AT&T-st pärinevat koodi ning mille levikut reguleerib BSD litsents.◆ Stallman kirjutab GNU Üldise Avaliku Litsentsi (GPL) esimese versiooni.◆ world.std.com saab maailma esimeseks sissehelistamisega internetiteenuse pakkujaks.
1991	◆ Berkeley lõpetab DARPA granti abil realiseeritud 18-kuulise programmi ja laseb turule Net/2 – esimese vabalt levitatava peaaegu täieliku operatsioonisüsteemi.◆ Stallman koostab GPL teise versiooni (GPLv2; kasutusel tänaseni).◆ Linus Torvalds kirjutab Unixiga ühilduva operatsioonisüsteemi Linux tuuma.◆ Tim Berners-Lee töötab välja võrgupõhise hüpertextirakenduse, millest areneb veeb (WWW, World Wide Web).

<i>aasta</i>	<i>sündmused</i>
1992	◆ AT&T Unix Systems Laboratories esitab hagi Berkeley Software Design, Inc. ja Kalifornia Ülikooli Regentide vastu. Hagi tagamiseks keelab kohus Berkeleyl Net/2 edasise levitamise.◆ Torvalds paneb Linuxi tuuma GNU GPLv2 alla.◆ Linux tuuma ja GNU rakenduste ühendamisel valmib Unixiga ühilduv terviklik vaba operatsioonisüsteem GNU/Linux.
1994	◆ Unix System Laboratories'i ja Kalifornia Ülikooli Regentide esindajad allkirjastavad kohtuvälise kokkuleppe, mis annab Berkeleyle vabad käed jätkamiseks vabavaralise BSD arendamist ja levitamist.◆ Marc Andreessen ja Jim Clark asutavad firma Netscape Communications Corporation ja toovad turule veebibrauseri Netscape Navigator. Brauser on suletud lähtetekstiga, kuid internetist kõigile soovijatele tasuta saadaval.
1996	◆ Netscape'i turuosad ulatub 90 protsendini. Microsoft ostab Spyglassilt veebibrauseri Mosaic lähteteksti ning hakkab seda Internet Exploreri (MSIE) nime all edasi arendama ja koos Windowsiga lisatasuta levitama.
1997	◆ MSIE 4.0 hakkab Netscape'i turult jõuliselt välja suruma.
1998	◆ Microsofti massirünnaku ees jõuetu Netscape annab oma brauseri 4. versiooni lähteteksti vabaks. Kood pole paljude sõltumatute programmeerijate poolt ühiselt arendamiseks piisavalt modulaarne ning Mozilla Organization keskendub Gecko edasiarendamisele, millest tänaseks on saanud kiiresti kasvava turuosaga vaba veebibrauser Mozilla Firefox.◆ Eric S. Raymond, Bruce Perens jt loovad mittetulundusühingu Open Source Initiative ja käivitavad vaba tarkvara litsentside sertifitseerimisprogrammi „OSI Certified”.◆ Microsoftist lekib välja esimene „Halloweeni dokument”, mille Raymond koos oma annotatsioonidega OSI kodulehel avaldab.
1999	◆ Sun ostab Saksa tarkvaratootja StarDivision ning teeb Microsoft Office'ile sarnaste omadustega bürootarkvarapaketi StarOffice üksikkasutajatele tasuta kättesaadavaks.

<i>aasta</i>	<i>sündmused</i>
2000	<ul style="list-style-type: none">◆ Tanenbaum jõuab oma kirjastajaga (Prentice Hall) kokkuleppele Minixi lähteteksti panekus BSD litsentsi alla.◆ Sun annab vabaks StarOffice'i lähtetekstid ja käivitab vaba tarkvara projekti OpenOffice.org.
2001	<ul style="list-style-type: none">◆ Microsoft käivitab <i>Shared Source</i> algatuse.
2003	<ul style="list-style-type: none">◆ <i>Shared Source</i> initsiatiivi raames käivitab Microsoft Valitsustarkvara Programmi.
2005	<ul style="list-style-type: none">◆ Microsoft uuendab põhjalikult oma <i>Shared Source</i> programmi, asendades senised rohkem kui 10 erinevat litsentsi kolme uuega – Microsoft Permissive License, Microsoft Community License ja Microsoft Reference License. Microsofti retoorika vaba tarkvara suhtes muutub oluliselt "pehmemaks" ning firma uus tehnoloogiadirektor Ray Ozzie visandab ettevõttesiseses memorandumis võimalikku siirdumist litsentsimüügil põhinevalt teenustekesksele ärimudelile.◆ OSI eemaldab „Halloweeni dokumendid” oma kodulehelt.◆ Sun annab vabaks Solarise ning hulga täiendavat tarkvara eesmärgiga „luua tasuta ja vaba alternatiiv Windowsile”.◆ Vaba Tarkvara Sihtasutus käivitab GPL kolmanda versiooni (GPLv3) väljatöötamise projekti.

Allikad

- Benkler 2006 Yochai Benkler. The Wealth of Networks : How Social Production Transforms Markets and Freedom. New Haven and London : Yale University Press, 2006 [515 pp]. <http://www.benkler.org/>
- CISAC Droit d'auteur ou Copyright? CISAC.
<http://www.cisac.org/web%5CContent.nsf/Builder?ReadForm&Page=Article&Lang=FR&Alias=MAN-AR-02&Lang2=FR>
- Ficsor 2006 Mihály Ficsor. How did we arrive here? The evolution of copyright legislation (the end of ~ ?). Barcelona : EBU Copyright Symposium, 2006 [19 pp].
http://www.ebu.ch/CMSimages/en/B%2E1%20M%2E%20Ficsor_tm6-43830.pdf
- FREE-SW The Free Software Definition. Boston : FSF, 2005.
<http://www.fsf.org/licensing/essays/free-sw.html>
- FSF-COPYLEFT What is Copyleft? Boston : FSF, 2004-2006.
<http://www.fsf.org/licensing/essays/copyleft.html>
- GPL Richard M. Stallman. GNU General Public License, Version 2. Boston : FSF, 1991. <http://www.gnu.org/licenses/gpl.txt>
- GPL-FAQ Frequently Asked Questions about the GNU GPL. Boston : FSF, 2001.
<http://www.gnu.org/licenses/gpl-faq.html>
- IBM-PATENTS IBM Statement of Non-Assertion of Named Patents Against OSS. 2001 [20 pp].
<http://www.ibm.com/ibm/licensing/patents/pledgedpatents.pdf>
- IBM-PLEDGE IBM pledges 500 US patents to open source. IBM press release, 11.01.2005. http://www-1.ibm.com/businesscenter/venturedevelopment/us/en/featurearticle/gcl_xmlid/26770/nav_id/inthenews

- Kanellos 2005 Michael Kanellos. Newsmaker: Gates taking a seat in your den. CNET News.com, 05.01.2005 [4 pp].
http://news.com.com/Gates+taking+a+seat+in+your+den/2008-1041_3-5514121.html
- Moglen 1999 Eben Moglen. Anarchism Triumphant. In First Monday, volume 4, issue 8 (August 1999).
http://firstmonday.org/issues/issue4_8/moglen/index.html
- Moglen 2003 Eben Moglen. The dotCommunist Manifesto. January 2003.
<http://emoglen.law.columbia.edu/publications/dcm.html>
- Morgan 2005 Timothy Prickett Morgan. Sun to Integrate and Open Source Its Software Stack. IT Jungle, 30.11.2005.
<http://www.itjungle.com/breaking/bn113005-story01.html>
- Nemvalts 2004 Kärt Nemvalts jt. Seletuskiri autoriõiguse seaduse muutmise seaduse eelnõu juurde. Tallinn : Kultuuriministeerium, 2004 [31 lk].
http://eoigus.just.ee/?act=dok&subact=1&DOK_W=39988
- Pearlmutter 2004 Barak A. Pearlmutter, et al. Debian Free Software Guidelines (DFSG) and Software License FAQ. 2004.
<http://people.debian.org/~bap/dfsg-faq.html>
- Perens 1997 Bruce Perens. The Open Source Definition. OSI, 1997-2006.
<http://www.opensource.org/docs/definition.php>
- Perens 1999 Bruce Perens. It's Time to Talk about Free Software Again. E-kiri meililisti debian-devel@lists.debian.org, 17.02.1999.
<http://lists.debian.org/debian-devel/1999/02/msg01641.html>
- Pisuke 2006 Heiki Pisuke. Autoriõiguse alused. Tallinn, 2006 [103 lk].
- Raymond 1998 Eric S. Raymond. Goodbye, „free software“; hello, „open source“. 08.02.1998. <http://www.catb.org/~esr/open-source.html>
- Stallman 1999 Richard M. Stallman. The GNU Operating System and the Free Software Movement. In Open Sources : Voices from the Open Source Revolution. O'Reilly, 1999 [280 p].
<http://www.oreilly.com/catalog/opensources/book/stallman.html>

- Stallman 2002 Richard M. Stallman. Why software should be free. In Free Software, Free Society : Selected Essays of Richard M. Stallman. Boston : FSF (GNU Press), 2002 [224 p].
<http://www.gnu.org/philosophy/fsfs/rms-essays.pdf>
- SUN-FOSS Sun Pioneers Shift to Free and Open Source Software; Builds on Success of Solaris by Announcing Java Enterprise System, Developer Tools and N1 Software are Available at No Cost. Sun Microsystems press release, 30.11.2005.
<http://www.sun.com/smi/Press/sunflash/2005-11/sunflash.20051130.1.html>
- Tanenbaum 2004 Andrew S. Tanenbaum. Some Notes on the "Who wrote Linux" Kerfuffle, Release 1.5. 2004. <http://www.cs.vu.nl/~ast/brown/>
- Torvalds 1997 Hiroo Yamagata. The Pragmatist of Free Software : Linus Torvalds Interview. Hotwired Japan, 9, 1997.
http://hotwired.goo.ne.jp/matrix/9709/5_linus.html
- TROLLTECH 2006 Dual Licensing – The Trolltech Business Model. Trolltech, 2006.
<http://www.trolltech.com/company/model/>
- Walker 2006 John Mark Walker. There Is No Open Source Community. ONLamp.com, 12.01.2006 [4 pp].
http://www.onlamp.com/pub/a/onlamp/2006/01/12/no_oss_community.html
- WIPO-IPH WIPO Intellectual Property Handbook : Policy, Law and Use. Second Edition. Geneva : WIPO, 2004 [460 pp]. <http://www.wipo.int/about-ip/en/iprm/>
- WIPO-IPI Intellectual Property on the Internet: A Survey of Issues. Geneva : WIPO, 2002 [202 pp].
<http://www.wipo.int/copyright/ecommerce/en/pdf/survey.pdf>
- WIPO-IPIS Report on the online forum on intellectual property in the information society, June 1 to 15, 2005. Geneva : WIPO, 2005 [88 pp].
http://www.wipo.int/ipisforum/en/pdf/wipo_crns_inf_1.pdf

Eesti õigusaktid

- AutÕS Autoriõiguse seadus. 11.11.1992. RT 1992, 49, 615; RT I 2006, 1, 1.
- KarS Karistusseadustik. 06.06.2001. RT I 2001, 61, 364; RT I 2006, 7, 42.
- PS Eesti Vabariigi põhiseadus. 28.06.1992. RT 1992, 26, 349; RT I 2003, 64, 429.
- REÕS Rahvusvahelise eraõiguse seadus. 27.03.2002. RT I 2002, 35, 217; RT I 2004, 37, 255.
- TsÜS Tsiviilseadustiku üldosa seadus. 27.03.2002. RT I 2002, 35, 216; RT I 2005, 39, 308.
- VTMS Väärteomenetluse seadustik. 22.05.2002. RT I 2002, 50, 313; RT I 2005, 71, 549.
- VÕS Võlaõigusseadus. 26.09.2001. RT I 2001, 81, 487; RT I 2005, 61, 473.

Euroopa Liidu õigusaktid

- EUCD Euroopa Parlamendi ja nõukogu 22. mai 2001 direktiiv 2001/29/EÜ autoriõiguse ja sellega kaasnevate õiguste teatavate aspektide ühtlustamise kohta infoühiskonnas.
- EUCPD Nõukogu 14. mai 1991 direktiiv 91/250/EMÜ arvutiprogrammide õiguskaitse kohta.
- TEU Euroopa Ühenduse asutamisleping.

Rahvusvahelised lepingud ja konventsioonid

- BERN Berni kirjandus- ja kunstiteoste kaitse konventsioon. Bern, 1886; Pariis, 1971.
- TRIPS Intellektuaalomandi õiguste kaubandusaspektide leping. 1994.
- WCT WIPO autoriõiguse leping. 1996.

Välisriikide õigusaktid

- 17USC U.S. Code, Title 17 – Copyright Act (2000. aasta redaktsioon, kättesaadav aadressilt <http://www.access.gpo.gov/uscode/title17/title17.html>)

Võrguallikad

- arbiter.wipo.int WIPO Vahekohtu- ja Lepituskeskus, <http://arbiter.wipo.int/>
- autor.ee Intellektuaalomandi infovärv autor.ee, <http://www.autor.ee/>

ec.europa.eu	Euroopa Komisjon, http://ec.europa.eu/
groklaw.net	Pamela Jones' GROKLAW, http://groklaw.net/
opensource.org	Open Source Initiative, http://opensource.org/ OSI Certified License List, http://opensource.org/licenses/
tlu.ee	Tallinna Ülikool, http://www.tlu.ee/
un.org	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon, http://www.un.org/
untreaty.un.org	ÜRO lepingute kogu, http://untreaty.un.org/
wikipedia.org	Vikipeedia, http://www.wikipedia.org/
wipo.int	Maailma Intellektuaalse Omandi Organisatsioon, http://www.wipo.int/
wlex.lc.ee	wLex: Eesti õigusaktide sisukorrastatud terviktekstid, http://wlex.lc.ee/
wto.org	Maailma Kaubandusorganisatsioon, http://www.wto.org/